

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ BİLİM DALI

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE SALDIRGANLIK VE NARSİSİZM DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP BETÜL TORUN

İSTANBUL - 2016

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ BİLİM DALI

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE SALDIRGANLIK VE NARSİSİZM DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP BETÜL TORUN

DANIŞMAN: PROF. DR. Ö. MÜCAHİT ÖZTÜRK

İSTANBUL - 2016

KABUL VE ONAY

Zeynep Betül TORUN tarafından hazırlanan “...ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE...
SALDIRGANLIK...VE...NARSİSİZM NÜZELERİ ARASINDAKİ...
İLİSKİ...” başlıklı bu çalışma
23/09/2016... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz
tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mücahit ÖZTÜRK
(Başkan)

Doç. Dr. Saziye Senem BAŞGÜL
(Üye)

Yord. Doç. Dr. Neslihan ARICI ÖZCAN
(Üye)

Onay

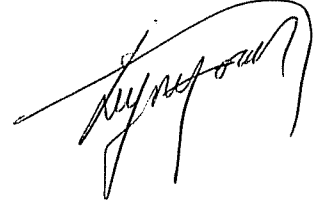
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. / /

Doç. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Ortaokul Öğrencilerinde Saldırganlık ve Narsisizm Düzeyleri Arasındaki İlişki” başlıklı çalışmamın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.

15/09/2016

Zeynep Betül TORUN

ÖNSÖZ

Saldırganlık, hayatımızın pek çok alanında karşımıza çıkan bir davranış biçimidir. Okul çağındaki çocuklarda görülen saldırganlığın, önleme programlarıyla azaltılabildiğini bilinmektedir. Saldırganlığın hangi değişkenlerle ilişkili olduğunun saptanması saldırganlığın daha iyi anlaşılmasına saldırganlıkla daha başarılı bir şekilde mücadele edilmesine olanak tanıyacaktır. Türkiye’de yetişkinlerde saldırganlığın narsisizmle ilişkisini saptayan çalışmalar yapılmış olsa da çocukluk çağında narsisizm ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların azlığı bizi bu araştırmaya yöneltmiştir. Literatüre mütevazı bir katkı yapması amacıyla bu çalışmada ortaokul öğrencilerinde saldırganlık ve narsisizm düzeyleri arasındaki ilişki ve bu ilişkinin hangi değişkenlere göre farklılaştığı incelenmiştir.

Sayın Prof. Dr. Mücahit Öztürk’e tez danışmanlığımı kabul ettiği ve bu süreçte destek olduğu için çok teşekkür ederim.

Ölçeklerini kullanmak için izin istediğimde içten bir şekilde destek olan sayın Doç. Dr. Ahmet Akın ve Dr. Sibel Can’a; tezimin son aşamasında tavsiyelerini esirgemeyen sayın Doç. Dr. Senem Başgül ve Yard. Doç. Dr. Neslihan Arıcı Özcan’a teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan, her konuda sevgi ve desteğini hissettiren, eğitim hayatım boyunca açtıkları ufuk ile yol gösteren, haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim çok kıymetli anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Her zaman olduğu gibi tezimin her aşamasında bana en büyük desteği veren, yaklaşımı ve bilgi birikimiyle rehberlik eden, zorlandığım her noktada yardımını esirgemeyerek üzerimdeki yükü hafifleten kıymetli eşim Huzeyfe Torun’a çok teşekkür ederim.

Son olarak, varlığı her daim huzur ve şükür sebebim olan, en zorlu anlarımda bir gülümsemesiyle gönlüme sürur veren ve bu süreçte biraz ihmal ettiğim canım kızım Meryemime hem özürlerimi hem de teşekkürlerimi sunuyorum.

Zeynep Betül TORUN

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin saldırganlık ve narsisizm düzeylerinin hangi değişkenlere göre farklılaştığını ve bu iki düzey arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada önce saldırganlık ve narsisizm düzeylerinin cinsiyet, okul türü, anne eğitimi, baba eğitimi, kardeş sayısı ve gelir grubu gibi değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş, daha sonra saldırganlık ve narsisizm arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Araştırma Ankara ilindeki üç eğitim kurumunda 2015-2016 Eğitim - Öğretim yılında ortaokul seviyesinde öğrenim gören 368 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Öğrencilere ilk olarak, kendileri ve aileleri hakkında demografik bilgileri elde etmek için 10 soruluk demografik bilgi formu dağıtılmıştır. Ardından Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen, Buss ve Warren (2000) tarafından güncellenen “Aggression Questionnaire” adlı ölçeğin Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmış biçimi kullanılmıştır. Son olarak da Thomaes vd. (2008) tarafından geliştirilen “Childhood Narcissism Scale” adlı ölçeğin Türkçe’ye uyarlanmış biçimi kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, ortaokul öğrencileri arasında saldırganlık düzeyinin cinsiyet, okul türü, ebeveyn eğitimi ve gelir seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı, narsisizm düzeyinin ise baba eğitimine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin saldırganlık ve narsisizm düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin cinsiyet ve okul türüne göre farklılaşmadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, narsisizm, ortaokul öğrencilerinde saldırganlık.

ABSTRACT

This study investigates the variables that are correlated with the level of aggression and narcissism among middle school students. It also examines the relationship between aggression and narcissism. The study analyzes whether variables such as gender, school type, parental education level, number of siblings and family income are correlated with aggression and narcissism.

The sample of the study consists of 368 middle school students who attended school during the 2015-2016 academic year. The students were asked to fill three questionnaires. First, the participants fill their demographic information. Second, "Aggression Questionnaire" which was developed by Buss and Perry (1992), revised by Buss and Warren (2000) and adapted into Turkish by Can (2002) was filled by students. Finally, the participants were asked to fill "Childhood Narcissism Scale" which was developed by Thomaes et al. (2008).

The study finds that aggression level among middle school students significantly differs across gender, school type, parental education, and income categories. Also it is found that narcissism differs across paternal education categories. Finally, the study finds that there is a strong and positive correlation between aggression levels and narcissism levels among middle school students, and that this correlation does not vary across genders or school types.

Key Words: Aggression, narcissism, aggression at middle school students.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar	viii
ŞEKİLLER	x
1.GİRİŞ	1
1.1. Saldırganlık Kavramı	3
1.2. Saldırganlık Türleri	4
1.2.1. Klinik Sınıflandırma	4
1.2.2. Düşmanca – Araçsal Saldırganlık	5
1.2.3. Uyarıcı Temelli Sınıflandırma	5
1.2.4. Pozitif – Negatif Saldırganlık	6
1.3. Saldırganlık Kuramları	8
1.3.1. Biyolojik Temelli Kuramlar	8
1.3.1.1. Beyin Anatomisi, Nörotransmitterler ve Harmonal İlişki	8
1.3.1.2. Cinsiyet Rollerini ve Kromozomal Anormallikler... ..	8
1.3.2. İçgüdü Kuramları	8
1.3.2.1. Psikanalitik Kuram	8
1.3.2.2. Etiolojik Kuram	9
1.3.3. Engellenme – Saldırganlık Kuramı	9
1.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı	10
1.4. Narsisizm Tanımı ve Narsisizm Kuramları	11
1.5. Narsisizm Türleri	13

1.5.1. Normal Narsisizm	13
1.5.2. Patolojik Narsisizm	14
2. YÖNTEM	15
2.1. Araştırma Modeli.....	15
2.2. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Hipotezler.....	15
2.3. Çalışma Grubu	16
2.4. Veri Toplama Süreci ve Araçları	16
2.4.1. Verilerin Toplanması	17
2.4.2. Demografik Bilgi Formu	18
2.4.3. Saldırganlık Ölçeği	19
2.4.4. Narsisizm Ölçeği	19
2.5. Verilerin Analizi	20
3. BULGULAR ve YORUM	21
3.1. Saldırganlık ve Alt Ölçekleri	21
3.1.1. Saldırganlık düzeyi açısından kadın ve erkek ortaokul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?	21
3.1.2. Saldırganlık açısından devlet okulu ve özel okul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?.....	21
3.1.3. Saldırganlık açısından ortaokul öğrencileri arasında annelerin eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	23
3.1.4. Saldırganlık açısından ortaokul öğrencileri arasında babaların eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	27
3.1.5. Saldırganlık düzeyi açısından ortaokul öğrencileri arasında kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	31
3.1.6. Saldırganlık düzeyi açısından ortaokul öğrencileri arasında gelir seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	35

3.1.7. Saldırganlık ve alt ölçekleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?	38
3.2. Narsisizm	39
3.2.1. Narsisizm açısından kadın ve erkek ortaokul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?	39
3.2.2. Narsisizm açısından devlet okulu ve özel okul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?.....	39
3.2.3. Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında annelerin eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	40
3.2.4. Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında babaların eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	41
3.2.5. Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	42
3.2.6. Narsisizm düzeyi açısından ortaokul öğrencileri arasında gelir seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?	43
3.3. Saldırganlık ve Narsisizm İlişkisi.....	44
3.3.1. Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile narsisizm düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?.....	44
3.3.2. Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile narsisizm düzeyleri arasındaki ilişki cinsiyete ve okul türüne göre değişmekte midir?.....	46
4. SONUÇ VE TARTIŞMA	48
4.1. Saldırganlık Düzeyini Etkileyen Değişkenler.....	48
4.2. Narsisizm Düzeyini Etkileyen Değişkenler.....	50
4.3. Saldırganlık ve Narsisizm İlişkisi	51
4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler.....	52
KAYNAKÇA	53
EKLER	61
Ek 1: Kişisel Bilgi Formu.....	61

Ek 2: Saldırganlık Ölçeği.....	62
Ek 3: Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği.....	64

TABLolar

Tablo 1: Örneklemin Demografik Özellikleri	17
Tablo 2: Örneklemin Demografik Özellikleri (Devam).....	18
Tablo 3: Cinsiyete Göre Saldırganlık Düzeyinin Karşılaştırması için t-testi Sonuçları	22
Tablo 4: Okul Türüne Göre Saldırganlık Karşılaştırması İçin t-testi Sonuçları	23
Tablo 5: Anne Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri	25
Tablo 6: Anne Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu	26
Tablo 7: Anne Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analiz Tablosu (Devam)	27
Tablo 8: Baba Eğitimi Seviyesine Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri	29
Tablo 9: Baba Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu	30
Tablo 10: Baba Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu (Devam)	31
Tablo 11: Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri	32
Tablo 12: Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu	33
Tablo 13: Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu	34
Tablo 14: Gelir Seviyesine Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri	35
Tablo 15: Gelir Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu	36
Tablo 16: Gelir Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu (Devam)	37
Tablo 17: Saldırganlık Alt Ölçekleri Korelasyon Tablosu	38
Tablo 18: Cinsiyete Göre Narsisizm Düzeyinin Karşılaştırması için t-testi Sonuçları	39
Tablo 19: Okul Türüne Göre Narsisizm Düzeyinin Karşılaştırması için t-testi Sonuçları	40

Tablo 20: Anne Eğitimi Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri	40
Tablo 21: Anne Eğitim Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu	41
Tablo 22: Baba Eğitimi Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri	41
Tablo 23: Baba Eğitim Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu	42
Tablo 24: Kardeş Sayısına Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri	43
Tablo 25: Kardeş Sayısına Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu	43
Tablo 26: Gelir Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri	44
Tablo 27: Gelir Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu	44
Tablo 28: Saldırganlık Alt Ölçekleri ve Narsisizm Düzeyi Arasındaki Korelasyon Tablosu	45

ŞEKİLLER

Şekil 1: Saldırganlık ve Narsisizm İlişkisi	46
Şekil 2: Saldırganlık ve Narsisizm İlişkisi (Erkek ve Kadın).....	47
Şekil 3: Saldırganlık ve Narsisizm İlişkisi (Devlet Okulu ve Özel Okul).....	47

1. GİRİŞ

Saldırganlık toplumsal hayatta sıklıkla karşımıza çıkan bir davranış biçimidir. Yetişkinlerdeki saldırgan tutumlar, aile ve iş hayatı başta olmak üzere hayatın her safhasında ciddi problemlere yol açmaktadır. Bu problemler zaman zaman madde bağımlılığı, kişiye ve özel mülkiyete zarar verme ve insan öldürme gibi adli suçlarla da birleşmektedir. Ayrıca çocukluk dönemindeki ve yetişkinlik dönemindeki saldırganlığın ilişkili olduğu saptanmış, çocukluk dönemi saldırganlığın ileriki yaşlarda fiziksel saldırganlık, kronik şiddet ve suça yönelik davranışların güçlü bir yordayıcısı olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir (Martino vd., 2008). Bu bağlamda, yurtiçinde ve yurt dışında öğrenciler arasında saldırganlık büyük bir sorun haline gelmiştir. Öğrencilerdeki saldırganlık düzeyinin ve bu düzeyin hangi değişkenlere göre farklılaştığının araştırılması son derece önemlidir. Böylece, hangi özelliklerdeki bireylerin öğrencilik hayatlarında ve ileriki hayatlarında saldırgan davranışlar göstermeye, depresyona ve suç işlemeye daha meyilli olduğu konusunda tahminde bulunmak mümkün olacaktır (Dilekmen, Ada ve Alver, 2011).

Saldırgan davranış biçimi yetişkinlerde şizofreni, madde bağımlılığı, davranım bozukluğu ve kişilik bozuklukları gibi çeşitli psikiyatrik bozukluklarla birlikte görülebilmektedir (Shelton, 2001; Brennan, Madnick ve Hodgins, 2000). Yetişkinlerde saldırgan davranışlarla ilişkisi incelenen kişilik bozukluklarından biri de narsisistik kişilik bozukluğudur. Yurt dışında yapılan çalışmalarda narsisizm ve saldırganlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Ang ve Raine, 2009; Thomaes vd., 2009). Yapılan çalışmalar, saldırgan davranış sergileyen pek çok insanda görkemli, şişirilmiş, narsistik benlik algısının olduğunu ve narsisistik bireylerin egolarını tehdit eden herhangi bir durumda saldırgan olabildiklerini göstermiştir (Bushman ve Baumeister, 1998; Stucke ve Sporer, 2002; Thomaes vd., 2008). Önceleri narsisizm sadece bir kişilik bozukluğu olarak ele alınırken son dönemlerde bazı narsisistik davranışlar patolojik bir problem olmayan bir kişilik özelliği olarak da ele alınmaktadır (Akın, Şahin ve Gülşen, 2015). Narsisizm üzerine yapılan araştırmalar genellikle yetişkin bireylerdeki narsisizmi incelemekle birlikte çocuk ve ergenlerdeki narsisizme olan ilgi de günden güne artmaktadır. Çocukluk dönemi narsisistik kişilik örüntüsü patolojik narsisizmden farklıdır. Bununla birlikte çocuk ve ergenlerde görülen kişilik bozuklukları yetişkinlikteki

kişilik bozukluklarını önemli ölçüde etkilemektedir (Ang ve Raine, 2009). Bu sebeple çocukluk dönemi saldırganlık ve narsisizmi inceleyen çalışmaların klinik alanlarda önemli faydaları vardır.

Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve narsisizm düzeylerinin hangi değişkenlere göre farklılaştığını ve bu iki düzey arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu çalışma dört bölüm olarak tasarlanmıştır. Birinci bölümde saldırganlık ve narsisizm tanımları, türleri ve bu ikisine dair kuramlar açıklanmıştır. Ayrıca, literatürde saldırganlık ve narsisizm hakkında ortaya konan farkı görüşlere yer verilmiştir. İkinci bölümde bu çalışmada kullanılan yöntem detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırma yönteminin ardından, çalışmaya katılanların demografik özellikleri sunulmuş, daha sonra da veri toplama süreci ve araçları açıklanmıştır. Yine bu kısımda demografik bilgi formu, saldırganlık ölçeği ve narsisizm ölçeği tanıtılmıştır. Son olarak verilerin analizinde kullanılan teknikler özetlenmiştir.

Üçüncü bölümde saldırganlık ve narsisizm düzeylerinin cinsiyet, okul türü, anne eğitimi, baba eğitimi, kardeş sayısı ve gelir grubu gibi değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Saldırganlık ve narsisizm seviyesinin iki seçenekli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile çok seçenekli değişkenler göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA varyans analizi ile incelenmiştir. Son olarak saldırganlık düzeyi ve narsisizm arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu tekniği ile hesaplanmıştır.

Dördüncü bölüm bu çalışmanın sonuçlarını literatürdeki diğer çalışmalar ışığında tartışmaktadır. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin cinsiyete, okul türüne, ebeveyn eğitimine ve gelir seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Erkeklerdeki fiziksel saldırganlık düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğu, özel okul öğrencilerinin toplam saldırganlık düzeylerinin devlet okulu öğrencilerinin toplam saldırganlık düzeyinden fazla olduğu bulunmuştur. Saldırganlıktan farklı olarak örneklemimizdeki ortaokul öğrencilerinin narsisizm düzeylerinin değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır. Baba eğitim seviyesi bunun bir istisnasıdır. Ortaokul öğrencilerinin narsisizm düzeylerinin baba eğitim seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Son olarak, ortaokul öğrencilerinin saldırganlık ve narsisizm düzeyleri arasında ve saldırganlık alt ölçekleri ile narsisizm düzeyi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Türkiye’de ortaokul öğrencilerinde saldırganlık ve narsisizmin hangi değişkenlere göre farklılaştığını gösteren ve bu iki düzey arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma literatüre mütevazı bir katkı yapmaktadır. İleride saldırganlık ve narsisizmin başka değişkenlerle de ilişkisinin incelenmesi, farklı ölçeklerle ve farklı örneklerle benzer çalışmaların yapılması bu alandaki bilimsel bilgi birikimini daha da artıracak, hem akademik hem de klinik çalışmalara ışık tutacaktır.

1.1. Saldırganlık Kavramı

İnsanlığın varoluşundan itibaren karşı karşıya kaldığı problemlerden biri saldırganlıktır. Saldırganlığa ilişkin pek çok tanımlama olmakla birlikte üzerinde ittifak edilmiş bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Liu (2004) “saldırganlık” kavramının genellikle “saldırgan davranış” eylemini tanımlamakta kullanıldığını ileri sürmektedir. Ferris ve Grisso (1996) “saldırganlık” ve “saldırgan davranış” kavramlarını birbiri yerine kullanmıştır. Onlara göre davranışın saldırgan formu sözel ve fiziksel saldırı şeklinde kendini gösterir. Saldırganlık kişinin kendini koruması gibi durumlarda faydalı ve uygun bir biçim aldığı gibi kişinin kendine ve diğerlerine karşı zarar vermesi durumunda yıkıcı bir hal alır (Ferris ve Grisso, 1996).

Araştırmacılardan bazıları saldırganlığı itme, vurma gibi fiziksel özelliklerle tanımlarken; diğer bir kısım araştırmacılara göre ise diğer tarafa karşı tehditkâr konuşmalar, sözlü aşağılamalar gibi sözel ifadeleri saldırganlık tanımı içine almışlardır. Bazı yazarlar kendi türüne zarar vermeyi saldırganlık olarak tanımlarken, bazıları canlı ya da cansız her türlü varlığa zarar verme niyetiyle yapılan davranışları bu kapsamda değerlendirmektedirler (Hogo ve Vaughan, 2006).

Saldırganlık, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşın, zorla karşısındakine benimsetme çabası.” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Anderson ve Bushman (2002) saldırganlığı, diğer bir bireyi fiziksel, duygusal ya da psikolojik olarak zarara uğratma veya bireyi yok etme niyetiyle yapılan davranış olarak tanımlamaktadır.

Saldırganlık kişinin kendinden başkasına, diğerlerine, olaylara yahut inançlara yöneltilecek negatif içgüdüsel ve dürtülerini kontrol edememesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımda saldırganlık engellenmenin ya da yoksunluğun doğrudan ya da dolaylı etkisi olarak meydana gelir (Kocur ve Rzeźniczak, 2002; Malesińska vd., 2015).

Kişinin kaygı, korku anında verdiği ilk tepkilerden biri öfkedir. Köknel (1995), saldırganlığın pek çok durumda öfkenin doğrudan yöneltilebilir ifadesi olarak meydana geldiğini belirtmiştir.

Bandura (1973) saldırganlığın toplumsal boyutu ile birlikte değerlendirilmesini önermiş ve bir davranışı saldırganlık kategorisinde değerlendirmek için öncelikle o davranışın yaşanılan toplumun değer yargıları çerçevesinde zarar verici kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Saldırganlık psikopatolojide önemli yer tutmasına karşın DSM-5'te bir bozukluk olarak sınıflandırılmamıştır. Ancak şizofreni ve madde bağımlılığı gibi pek çok psikiyatrik hastalığın yanında saldırgan davranışlar komorbid bir durum olarak ve yaygın görülen bir semptom olarak ortaya çıkmaktadır (Citrome ve Volavka, 2001; Pihl ve Peterson, 1993).

1.2. Saldırganlık Türleri

Dodge ve Schwart (1997) teorik açıdan saldırganlığın farklı alt tiplere ayrıldığını söylemektedir. Literatürde çok fazla saldırganlık sınıflaması vardır ve bu sınıflandırmaların her biri saldırganlığın farklı yönlerine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda saldırganlığın çok yönlü yapısını göz önünde bulundurmak önemlidir çünkü farklı uyaranlar çeşitli fizyolojik ve zihinsel süreçlerle birleşerek saldırganlığın farklı formlarını oluştururlar (Liu, 2004). Liu (2004) saldırganlığın dört temel sınıflandırmaya tabi tutulduğunu belirtmiştir. Bunlar; Klinik Sınıflandırma, Uyaran Temelli Sınıflandırma, Araçsal - Düşmanca Sınıflandırma, Olumlu-Olumsuz Sınıflandırma.

1.2.1. Klinik Sınıflandırma

Feshbach 'ın çalışmasından önemli ölçüde etkilenen bu sınıflandırmanın ilk formunda "reaktif", "tepkisel", "savunmacı", "dürtüsel", "çabuk parlayan", "kontROLSÜZ" gibi kavramlar ağırlık kazanmaktadır. Bu ilk türde saldırganlık, diğerlerine öfke veya şiddet içeren ve kontROLSÜZCE gösterilen fiziksel veya sözel saldırganlık olarak tanımlanmıştır (Liu, 2004). Bunun tersi olan ikinci form ise "amaçlı", "araçsal", "proaktif", "kontrollü" saldırganlık olarak adlandırılmaktadır. İkinci türde saldırganlık kontrollü ve amaca yöneliktir (Dodge ve Price, 1989; Raine vd., 2004, Liu, 2004). Bu bağlamda Dodge ve Coie (1987) çocukluk çağı narsisizmini reaktif (tepkisel) ve proaktif (amaçlı) saldırganlık olmak üzere iki kategoride incelemiştir.

Reaktif ve proaktif saldırganlık kavramları ilk olarak Dodge ve Coie tarafından geliştirilmiş ve reaktif saldırganlığın temeli Dollard, Miller, Doob, Mowrer ve Sears, (1998) tarafından geliştirilen Engellenme-Saldırganlık Teorisine dayandırılmıştır (Dodge ve Coie, 1987). Bu teoride kişi ulaşmak istediği hedefe varırken beklenmedik bir engellenmeyle karşılaşır olumsuz duygu yoğunluğu içine girebilir ve saldırgan davranışlarda bulunabilir (Baş, Öz ve Kabasakal, 2012). Ancak daha sonraları engellenmenin her zaman saldırganlığa yol açmadığı görüşü kabul görmüştür (Well ve Miller, 1993). Proaktif saldırganlık ise Bandura, (1973)'nın geliştirdiği Sosyal Öğrenme Teorisinin saldırganlık formülasyonuna göre tanımlanır. Gözlem yoluyla saldırgan davranışın öğrenilmesi ve pekiştirilmesidir. Proaktif saldırganlıkta da dışsal pekiştireçler etkin role sahiptir (Crick ve Dodge, 1996).

DSM-5 Tanı Ölçütleri Kitabında (American Psychiatric Association, 2013) Aralıklı Patlayıcı Bozukluk (Intermittent Explosive Disorder) ile Reaktif Saldırganlığın, kısa süreli kontrol kaybı, düzensiz ve aşırı öfke patlamaları açısından benzerlik sergilediği görülmektedir (Liu, 2004).

1.2.2. *Düşmanca – Araçsal Saldırganlık*

Genel anlamıyla bakıldığında reaktif-proaktif saldırganlığın ayrı bir başlık altında farklı kavramlarla tanımlanması olarak adlandırılabilir. Bushman ve Anderson (2001) düşmanca ve araçsal saldırganlığı detaylandırarak bu ikisi arasında üç önemli farkın bulunduğunu belirtmişlerdir (Sütçü, 2006):

Birinci farklılık davranışın temel amacındadır. Düşmanca saldırganlığın temel amacı zarar vermek iken araçsal saldırganlıkta temel amaç zarar vermek değildir. İkinci fark öfkenin var olup olmadığıdır. Düşmanca saldırganlık öfke temellidir, araçsal saldırganlıkta öfke yoktur. Üçüncü fark ise düşünme ve planlama içerip içermemelerinden kaynaklanmaktadır. Düşmanca saldırganlıkta birey dürtüsel, plansız ve çabuk parlayarak saldırgan tutum içerisine girerken, araçsal saldırganlıkta planlanmış, soğukkanlı bir tutum sergilemektedir (Sütçü, 2006).

1.2.3. *Uyaran Temelli Sınıflandırma*

İçsel ve dışsal uyaranların alımında çevresel durumun mu nöral ve endokrin düzenleyicilerin mi saldırganlığı ortaya çıkardığı konusunda kapsamlı inceleme yapan

Moyer (1968), saldırgan davranışı ortaya çıkartan yedi uyarıcı durum tasnif etmiştir (Ramirez ve Andreu, 2003; Liu, 2004). Bunlar;

- Yırtıcı saldırganlık, avlanacak bir nesnenin varlığı ile ortaya çıkan saldırganlıktır.
- Erkekler arası saldırganlık, aynı türden ancak kendisine tuhaf gelen bir başka erkeğin varlığı ile uyarıldığı anda ortaya çıkan saldırganlıktır.
- Korku kaynaklı saldırganlık, tehditler tarafından uyarılır ve her zaman kaçma girişiminin akabinde gerçekleşir.
- Öfkeli saldırganlık, bağlanabilecek bir nesnenin varlığı ile uyarılır. İzolasyon, elektrik şoku, gıda yoksunluğu gibi bir stresör ile görülebilir.
- Bölgesel Saldırganlık, kişinin kendi mülküne izinsiz giren bir yabancımanın varlığı ile uyarılır.
- Anneliğe özgü saldırganlık, annenin yavrusunun yakınındaki bir tehditle ortaya çıkar.
- Araçsal saldırganlık, daha önce tanımlanan durumlardan herhangi birinde ortaya çıkabilen ancak öğrenme ile kuvvetlendirilen saldırganlıktır.

1.2.4. Pozitif ve Negatif Saldırganlık

Genel olarak saldırganlığın başkaları tarafından kabul görmeyen, olumsuz bir fonksiyon olduğu düşünülür (Liu, 2004). Halbuki Blustein (1996) saldırgan davranış kavramının muğlak bir ifade olduğunu, hem pozitif hem negatif olarak algılanabileceğini söylemiştir. Ellis (1976) ise pozitif saldırganlığın kişinin hayatta kalma mücadelesine, kendini korumasına ve toplumsal kabulüne yardım ettiği ölçüde sağlıklı ve faydalı bir davranış olduğunu savunmuştur. Aynı şekilde Gupta (1983) da bir miktar saldırganlığın çocuklukta ve yetişkinlikte kişinin kendi bağımsızlığı ve kimlik inşası için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Negatif saldırganlık ise, kişinin kendisine, çevresine ve nesnelere güç kullanarak zarar vermesini hedefleyen davranış olarak tanımlanmıştır (Bandura, 1973; Moyer, 1968).

Yukarıdaki dört sınıflandırma yönteminin dışında saldırganlık şu şekilde de sınıflanmıştır: fiziksel & sözel, aktif & pasif, doğrudan & dolaylı ve ilişkisel saldırganlık (Yıldız, 2004).

Fiziksel saldırganlık bireylerin fiziksel bütünlüğüne zarar veren davranışlardan oluşur. Kurbanın canına zarar verme amacıyla fiziksel araçların kullanıldığı türdür. *Sözel*

saldırganlık ise lakap takma, hakaret, küfür etme gibi şekillerde kendini gösterir (Karaduman, 2012).

Aktif saldırganlık ve pasif saldırganlıkta kişiye zarar verme niyeti hâkimdir. Aktif saldırganlıkta davranışın kendisi görülmektedir. *Pasif saldırganlık* ise eylem barındırmaz ancak karşıdaki kişiye zarar vermeyi amaçlayan eylemsizlik söz konusudur (Yıldız, 2004).

Doğrudan saldırganlık, saldırgan kişinin karşısındakine zarar verme niyeti ile yaptığı her türlü davranışı kapsayan türdür. Vurma, tekmeleme, ısırma gibi fiziksel içerikli ya da alay etme, tehdit etme, küçük düşürme şeklinde sözel ifadelerin muhataba doğrudan gösterilen saldırganlık türüdür (Descartes ve Maharaj, 2016). *Dolaylı saldırganlık* ise kurban ile yüz yüze gelmeden farklı kişiler ya da nesnelere aracılığıyla dolaylı yapılan saldırganlık türüdür. Dolaylı saldırganlık dedikodu yapma ve yayma, arkasından konuşma, toplumdaki dışlama gibi davranışları kapsar (Sütçü, 2006, Descartes ve Maharaj, 2016).

İlişkisel saldırganlık, dolaylı saldırganlığın farklı bir başlıkta incelenmesidir. Kişinin yakın çevresinde ilişkide olduğu akraba ve arkadaşlarına karşı gizli veya açık bir şekilde görmezden gelme, reddetme, arkasından art niyetli bir şekilde konuşma, dışlama gibi davranışların bütününe kapsayan saldırganlık türüdür (Grotper ve Crick, 1996).

Bir başka sınıflandırmada saldırganlık, yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve atılganlık olmak üzere üç kısma ayrılmıştır (Koç ve Kavas, 2015). İnsanlar istedikleri ve olmasını bekledikleri şeyleri gerçekleştiremedikleri zamanlarda üzüntü ve korku gibi duygu yoğunluğu içinde saldırgan tutumlar sergileyebilir. *Yıkıcı saldırganlık* türünde birey, toplumun onaylamayacağı şekilde ve kendine zarar verdiğine inandığı kaynağa yıkıcı bir biçimde zarar verme amacını taşır (Kiper, 1984; Koç ve Kavas, 2015). Edilgen saldırganlıkta ise, kişiler korku veya kaygı nedeniyle mücadeleden kaçınarak pasif bir şekilde saldırganlık duygusunu tatmin etme eğilimindedirler. *Edilgen saldırganlık*, sözel olarak iğneleme ve alay etme biçiminde ortaya çıkabilmektedir (Koç, 2014). *Atılganlık* ise iletişime açık olma durumudur. Bir başkasına fiziksel ya da sözel zarar vermeden ve kimsenin hakkını ihlal etmeden, kişinin kendi hakkını ahlaki değerler ve saygı çerçevesinde savunmasıdır (Köroğlu, 2002).

1.3. Saldırıcılık Kuramları

1.3.1. Biyolojik Temelli Kuramlar

1.3.1.1. Beyin Anatomisi, Nörotransmitterler ve Hormonal İlişki

Hayvanlarla yapılan saldırıcılıkla ilgili deneysel çalışmalarda limbik sistemin etkinliği kaydedilmiştir. Amigdala, limbik sistem, hipotalamus ve prefrontal lob insan beyininde saldırıcılıkla ilgili alanlardır (Tuğlu ve Abay, 2000).

Yapılan deneysel çalışmalarda hipotalamusun saldırıcılığın kontrolü ve açığa çıkmasında etkili olduğu görülmüştür (Bacı, 2011). Saldırıcılığın meydana gelişinde ve artışında nörotransmitterlerin (norepinefrin, dopamin vb.) etkinliği üzerine çalışmalar yapılmaktadır (Çelik ve Otrar, 2009).

1.3.1.2. Cinsiyet Roller ve Kromozomal Anormallikler

Yetişkin saldırıcılığı ile ilgili yapılan pek çok deneysel çalışmada erkeklerin kadınlardan daha saldırıcın olduğu ileri sürülmüştür (Miller ve Bettencourt,1996). Erkeklik hormonu olarak ifade edilen androjenin saldırıcılıkla ilişkili olduğu belirtilmektedir (Karaduman, 2012). Ergenlik döneminde erkeklerde artan testosteron hormonunun salgılanması ile artan saldırıcılık davranışları arasında ilişki olduğunu vurgulanmıştır (Berkowitz, 1993). Cinsiyetin saldırıcılık üzerindeki etkilerini araştıran araştırmacılar kromozomal farklılıkların saldırıcın davranışlara yol açtığını göstermişlerdir. İnsanda 46 kromozom bulunmaktadır. 23. Kromozom diziliminde kadın cinsiyetini belirleyen sıralama XX, erkek cinsiyetini belirleyen XY şeklindedir. 47 kromozom sayısı XYY karyotipli anomalili erkeklerde saldırıcılığın daha fazla görüldüğü ortaya çıkmıştır (White, 1983).

1.3.2. İçgüdü Kuramları

İnsanın saldırıcın davranışlarının içgüdüsel olduğunu vurgulayan içgüdü kuramcıları saldırıcılığın insan yaşamının en önemli varlığı olarak tanımlamışlardır. Bu kuramcıların en başında Freud ve Lorenz gelmektedir.

1.3.2.1. Psikanalitik Kuram

Freud'a göre insan davranışlarına yön veren yaşam içgüdü (eros) ve ölüm içgüdü (thanatos)'dür. Libido ise yaşam içgüdüünü çalıştıran enerjidir. Yaşam içgüdü cinselliği, ölüm içgüdü ise saldırıcılığın içine alan bir yapıdadır ve ölüm

içgüdü kontrol edilse de ortadan kaldırılamayacağı için kişi yoğun bir öfke duygusu ve gerginlik içindedir, insanın kendine yönelik olan yıkıcı eğilimleri dış dünyaya ve başkalarına yönelten öfke, saldırganlığa dönüşerek organizmadaki gerilim boşaltılır ve rahatlama sağlanmış olur. Bu anlamda saldırganlık bir tür katarsistir (Geçtan, 2012; Brewer ve Crano, 1994; Dykeman, 1995).

Adler ise her insanın yaşamına “yoğun eksiklik duyguları” ile başladığına inanır ve insanların bu duyguyu kabullenmediklerini, bu eksikliği artıya çevirmek için sürekli çabaladıklarından bahseder. Salırganlık ise insanın tüm ihtiyaçlarını karşılamak üzere gösterilen çaba ve engellenmelere karşı gösterilen davranış biçimidir (Geçtan, 2006; Gümüş, 2000).

Horney (1998), saldırganlığı içgüdü olarak ele almayarak içinde bulunulan kültürün değer yargıları ile şekillendiğinden bahseder. Salırganlığın, kişinin içinde yaşadığı dünyaya ve insan ilişkilerine duyduğu güvensizlikten ötürü yaşadığı temel anksiyeteden kaynaklandığını ileri sürmekte ve salırganlığın da bu anksiyetenin dışa vurumu olarak belirtmektedir (Geçtan, 2006; Köknel, 1995, Yanbastı, 1990).

1.3.2.2. Etiolojik Kuram

Etyologlar hayvan davranışlarını gözlemleyerek çıkardıkları davranışsal sonuçları insan davranışlarına uyarlayabileceklerine inanırlar. Bazı etyologlara göre insanlar da hayvanlar da saldırgan ancak hayvanlar kendilerini kontrol edebilirken insanlar henüz kontrol mekanizmasına sahip olamamışlardır (Atkinson, Atkinson & Hilgard 1995).

Etyolojik kuramın öncüsü Lorenz (2002) hayvanlardaki ve insanlardaki salırganlığın aynı ve içgüdüsel olduğundan bahseder. Ona göre salırganlık yıkıcı değil türün devamını sağlayıcı nitelikte olumlu bir davranıştır. Lorenz salırganlığı kişinin kendi içindeki salırgan özellikli enerjinin birikmesi ile dışsal bir uyarandan tetiklenen bir davranış olarak açıklar. İnsanlardaki salırganlığın sebebi atalarından aktarılan savaşma içgüdüdür, salırganlık bireyin diğerleri ile arasındaki mücadele gücünden kaynaklanır ve aynı zamanda toplumsal sistemin düzenleyicileri arasındadır (McGuire, 1988; Lorenz, 2002; Myers, 2002; Geen, 2001).

1.3.3. Engellenme-Salırganlık Kuramı

Temelleri Yale Grubu olarak adlandırılan Dollard, Doob, Mowrer ve Sears tarafından 1939 yılında atılan Engellenme - Salırganlık teorisi, salırganlığın bir

engellenme sonucu ortaya çıktığını belirtmiştir ve saldırganlığı tepkisel bir davranış olarak kabul etmiştir. Engellenme, hedefe giden yolun içsel ve dışsal nedenlerle bloke edilmesidir (Arıca, 1995; Baron ve Richardson, 2004, Goldstein ve Carr, 1981) Kuramın temel iddiaları; engellenme her zaman saldırganlığa sebep olur ve her saldırganlık engellenmeden kaynaklanır (Freedman vd., 1998). Berkowitz ise engellenmeye karşı her bireyin aynı tepkileri vermeyeceğini, her zaman saldırganlıkla sonuçlanmayacağını söyleyerek engellenmenin regresyon, umutsuzluk, isteksizlik gibi farklı tepkilerin ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir (Berkowitz, 1989). Dollard vd. (1998) engellenme karşısındaki saldırganlık tepkisinin sosyal durumların uygun olmadığı durumlarda asıl kaynağa yönlendirilemeyeceğinden bahseder. Buradaki gerilim ise bir başka kişiye, nesneye ya da kişinin kendisine yöneltilerek azaltılabilir (Aronson vd., 1999; Dollard vd., 1998).

1.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı:

Albert Bandura tarafından geliştirilen kurama göre saldırganlık içgüdüsel bir dürtü değil gözlem ve pekiştirme yoluyla öğrenilen bir davranıştır (Tiryaki, 2000). Bandura, saldırganlığın da içinde bulunduğu pek çok sosyal davranışın gözlem ve taklit yoluyla öğrenildiğini gözlemiştir ve Bobo Doll deneyiyle saldırgan davranışı gözlemleyen çocukların taklit ederek aynı saldırgan tutumu sergilediklerini görmüştür (Warburton ve Anderson, 2015). Sosyal öğrenme kuramına göre iki tür öğrenme modeli vardır.

1-Gözlem ve taklit yoluyla öğrenme (model alma)

2-Pekiştirme yoluyla öğrenme

Bandura (1986), insanların öğrenmeyi salt taklit ederek değil zihinsel süreçlerden geçirip eleştirerek gerçekleştirdiklerini söyler. İnsanlar birine vuran bir kişiyi gördüğünde hemen aynı davranışı taklit etmez, bu davranışı yaptığında neyle karşılaşacağını ya da birisinin provokasyonuna maruz kaldığında ona şiddete başvurmadan nasıl normal yolla karşılık vereceğini düşünür. Bu da gözlemlenen saldırganlık davranışının hemen ardından taklit edilerek artmadığını söyler (Bandura, 1986). Bu yüzden model alma kavramını taklit etme kavramı yerine kullanmayı seçmiştir (Senemoğlu, 2001). Bununla birlikte ödül ve ceza sistemi de davranışın pekiştirilerek öğrenilmesinde önemli etkenlerdir. İnsan, davranışlarını haz alma ve acıdan kaçınmaya göre şekillendireceği için saldırgan davranışın ardından gelecek olan haz (ödül) davranışı pekiştireceği gibi, alacağı ceza ile acı çekeceğini biliyorsa davranışı azaltacaktır (Bilgin, 2000).

1.4. Narsisizm Tanımı ve Narsisizm Kuramları

Narsisizm adını Yunan mitolojisinde bir kahraman olan Narkissos'tan almıştır.

“Kıvrım kıvrım akışlı Kephisos Nehri Nympe Lirioppe”yi sevdi. Çok az bulunur güzellikteki çocuk, Narkissos, bunlardan doğar. Kâhin Tiresias onun çok uzun bir ömrünün olacağını söyler, ama: Eğer kendini tanımaz ise. Kibirlidir, tüm genç kızların yakınlıklarını reddeder. Bir gün ormanda avlanırken Echo onu görür. Bu mutsuz Nympe kaçamak aşklarında Zeus’a yardım ettiği için Hera’nın gazabına uğramıştır. Konuşmaya yeltenince daha şimdi duymuş olduklarının ancak son sözcüğünü tekrarlayabilir. Genç adamı izler ve ona, arkadaşlarını çağırırken söylediklerini yansıtır: “Gel!” diye seslenir genç adam, ardından o da tekrarlar: “Gel!” Bu sesle yanılan genç cevap verir: “Haydi, buluşalım!” Ve, hemen şunu duyar: “Buluşalım!” Ekho, Narkissos’u kolları arasına almak için atılır ama Narkissos kızı iter ve ondan kaçır. Kız aşağılanmış, umudu kalmamıştır; gider ıssız mağaralara sığınır. Acıları onu yer bitirir, bedeni giderek erir ve sonunda taşa dönüşür; yalnız sesi hayatta kalır. Güzel Narkissos’un aynı şekilde horlanmış olduğu başka bir Nympe şöyle haykırır: “Dilerim, o da sevsin ve benim gibi o da sevdiğine hiçbir zaman kavuşmasın!” Bir akşam av dönüşü Narkissos kendini son derece güzel bir yerde bulur. Su içmek için eğilirken sudan yansıyan hayalini ilk kez görür. Bu olağanüstü güzellik karşısında şaşakalır, büyülenir sanki; kendi kendisine vurulur. Görmekte olduğu bu kusursuz varlığı kucaklamak ister, ama onu tutamaz. Giderek sararıp solar. Ekho’nunki gibi onun da bedeni kurur ve ölür.” (Yılmaz, 2012).

Yunan mitolojisine ait bu hikâyenin Narsisizm kavramıyla ilişkilendirilmesi tesadüf değildir, zira “Kendini beğenmişlik, kibirlilik, gösterişçilik, benmerkezcilik, nesne ilişkilerinden yoksunluk, başkalarının duygularına karşı duyarsızlık” şeklinde tanımlanan narsisizme ait pek çok öge bu mitteki ana karakter olan Narkissosla özdeşir (Twenge ve Campbell, 2010; Yılmaz, 2012).

Koşan (2015) narsisist bireylerin başlıca özelliklerinin aşırı bencillik, başka insanlardan takdir ve hayranlık beklemek ve büyülenme olduğunu belirtmiştir. Öte yandan narsisist bireyler başkalarına karşı ilgiden ve empatiden yoksundurlar. Narsisist bireyler hayatlarından memnun olan kişilere yoğun haset beslerler (Koşan, 2015)

Narsisizm, kişinin kendini fazlaca önemsemesi, eşi bulunmaz biri olduğuna inanması, aşırı idealize edilmiş ve şişirilmiş bir benliğe sahip olması, başkalarını yok sayması şeklinde tanımlanır ve narsisistik kişi yaşadığı bu duygularla kendi ve öteki arasında ilişki anlamda bazı sorunlar yaşayabilir (Campbell, 2001; Kealy ve Rasmussen, 2012).

Narsisizm kavramını “narkissus like” ifadesi ile kendi bedenini cinsel nesne olarak kullanan bir hastasının ardından oto-erotizm tanımı içinde açıklayarak psikoloji literatürüne ilk kazandıran psikanalitik kuramcı Havelock Ellis (1908) olmuş, “Narsisistic” kavramı ise ilk olarak Freud tarafından 1910 yılında kullanılmıştır. Ellis’in narsisizm kavramına yakın bir kavram olarak kullanarak psikanalitik anlamda narsisizmi ilk ele alan kişi Otto Rank’tır (Akhtar ve Thomson, 1982; Levy vd., 2011; Konrath, 2007; Koşan, 2015). Rank ve Freud, narsisizmdeki büyüklenmecî yapıyı, kişinin hissettiği değersizlik duygusuna karşı bir savunma olarak geliştirdiğini savunmuşlardır (Levy vd, 2011).

Psikanalitik görüşe göre narsisizm bebeklikten itibaren oluşmaya başlayan bir kişilik yapılanmasıdır (Koşan, 2015). Narsisizm genel olarak bebeklikten itibaren annenin ilgi ve sıcaklığını yavrusuna göstermediği durumlarda ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirilmiştir (Brummelman vd., 2015, Kohut, 1971). Anne çocuğuna karşı sıcaklık ve ilgiden yoksunsa, onu sevmez, onunla yakın bir ilişki kuramaz, keyifle oynayıp eğlenemez, ona olumlu bir yaklaşımda bulunamaz, dolayısıyla çocuk anneden alamadığı ilgi ve sevgiyi başkalarında bulmak için çabalar. Böylece sevme duygusundan yoksun olan ben, kendine de başkalarına da yabancılaşarak kendisine sahte bir ben yaratır. Bu sahte ben ilişkilerdeki temel belirleyicidir (Brummelman vd., 2015; Masterson, 2006; Fromm, 1999).

Freud, 1914’te yayınladığı, Narsisizm Üzerine adlı makalesinde narsisizmi iki tür olarak incelemiştir. Birincil narsisizmi çocuğun sağlıklı gelişimi için doğal bir olgunlaşma süreci olarak değerlendirmiştir. Çocuklar bu dönemde öncelikle kendi libidinal enerjilerine yatırım yaparlar, objelere yönelemeyen, başkalarının bakış açlarına sahip olmadıkları egosentrik bir dönemdir ve libidinal enerji en başından itibaren self’te bulunur. Bu tanım güçlü ve kusursuz olma arzularının yer aldığı şişirilmiş benliği açıklar. İkincil narsisizmde ise bireylerin sevgi nesnelere, sevgisini gösteremez ya da sevmez ise kişi narsisizmin sağlıklı olan ikincil kısmını içselleştirir. Burada nesne ilişkilerinde tecrübe edilen düş kırıklıklarının ardından, libido objelerden uzaklaşarak yeniden egoya döner (Freud, 2012; Geçtan, 2012). Horney ise Freud’un bahsettiği benlik şişmesinin asıl sebebinin çocuklukta yaşanan bozuk ilişkilerden doğan korku, üzüntü ve diğerlerine karşı yaşanan kendine yabancılaşma hissinin ve yitirilmiş sevme kapasitesinin yarattığı boşluğu en azından beğenilme arzusu ile doldurma çabası olarak tanımlar (Geçtan, 2012).

Kohut (1977), Freud'un narsisizmi birincil ve ikincil özseverlik (self-love) ile açıklamasından farklı olarak narsisizme iki farklı tanım getirmiştir. İlki, çocukların tüm dikkatlerin merkezinde olduğu düşüncelerindeki aşırı öznel bakış açısı olan “görmekli olma fantezisi”, ikincisi ise, “kendilik nesnesini” her şeye gücü yeten olarak “idealleştirme” arzusudur (Meronen, 1999). Kendilik nesnelere (self-objects), çocuğun dünyaya geldiği ilk andan itibaren etrafında bulunan kendisine bakım veren ve önem arz eden kişilerdir ve çocuk bu kişileri kendiliğinden bir parçası olarak algılar (Özen, 2011). Kohut, narsisistik bozukluğu “benlik yapısındaki temel kusur” olarak ifade etmiş ve klinik anlamda narsisizmi inceleyen öncülerden olmuştur. Kohut'a göre temel kusurlar ise, çocuklukta tohumları atılan ihmal edilme, değersizlik duygusunun yarattığı reddedilme ve düşük benlik saygısı gibi duygulara karşı geliştirilen güven duyma arzusudur (Atay, 2009).

Kernberg (1975) ise ebeveynlik stillerinin narsisizmin temelini oluşturabileceğini ifade etmiştir. Bu görüşe göre ilgisiz, çocuğun sevgi açlığını doyurmayan, reddedici anne-baba tutumlarının narsisist kişiler yetişmesinde önemli bir faktör olduğunu vurgulamış ve narsisizmi benliği koruyan bir savunma türü olarak belirtmiştir (Erdoğan, 2016).

Sosyal Öğrenme Kuramcıları ise narsisizmi, anne-babaların çocuklarına aşırı kıymet vermesi, onları diğer çocuklardan çok daha özel ve her şeyin en iyisini hak ediyor olarak görmeleri, çocukları narsisistik bireyler olarak yetişmelerindeki en önemli etken olarak açıklamaktadırlar. Bunun sonucunda ise çocuklar, hayatta hiçbir çaba sarf etmeden de pek çok şeyi hak etmeleri gerektiğine, kendilerinin çok özel ve ayrıcalıklı olduğuna inanır (Brummelman vd., 2015).

1.5. Narsisizm Türleri

1.5.1. Normal Narsisizm

Kişinin beğenilmek ve sevilme istemesi, yaptığı iyi şeylerin fark edilip takdir edilmesini istemesi, kendisine değer verildiğini görmek istemesi şeklindeki ihtiyaçlar narsisistik ihtiyaçlardır ve gelişim basamakları içinde bu duyguların tatmin edilmesi bireyi sağlıklı yapar (Koşan, 2015).

Narsisizmi ele alan pek çok çalışma narsisist kişinin kendisini herkesten çok daha fazla önemseydiğine ve kendisine değer verdiğine, aynı zamanda başkalarının fikirlerini yok sayarak ilişkilerinde problemler yaşadığına değinmiştir. Ancak kişinin pozitif benlik algısına ve aynı zamanda empati yapma gücüne sahip olması normal narsisizm olarak

değerlendirilmiş, bu durumun kişinin problemlerin üstesinden gelebilmesi için olumlu duygusal sonuçlar doğurduğu ve ruh sağlığı açısından faydalı olduğu savunulmuştur (Atay, 2009; Erdoğan, 2016).

1.5.2. Patolojik Narsisizm

Sevgi nesneleriyle arasında olması beklenen sevgiyi alamayan ve pek çok ihtiyacı karşılanmayan çocukların yetişkinliğinde ego bütünlüğünü korumak için bu ihtiyaçları sağlıksız yollarla temin etmek için geliştirdikleri kişilik yapısı patolojik narsisizm olarak tanımlanmaktadır (Atay, 2009; Koşan, 2015).

Dickinson ve Pincus (2003) narsisizmi “açık / büyüklenmeci / teşhirci” ve “örtük / kırılğan / hassas” olmak üzere iki boyutta incelemiş ve patolojik narsisizmin bu öğeleri kapsadığını belirten çalışmalar yapmıştır. Patolojik ve normal narsisizmi ayırıştırın en önemli öge ise şudur. Patolojik narsisistler, dışarıdan hiç kimseye ve hiçbir fikre ihtiyaç duymayan görünümünün altında, başkalarından duyacakları takdirlerle beslenen ve sürekli onaylanmak ihtiyacı hisseden, kırılğan bireylerdir (Karaaziz ve Atak, 2013).

Patolojik narsisizm tanımı ilk olarak DSM III tanı ölçütleri kitabında (American Psychiatric Association, 1994)detaylandırılmış ve son çıkan DSM 5’te de Narsisistik Kişilik Bozukluğu (NKB) şekilde ele alınarak incelenmiştir. DSM 5’e göre NKB tanısı aşağıdaki semptomlardan en az beşinin karşılanması halinde konulabilir.

- 1. Kendisinin çok önemli birisi olduğu duygusunu taşıma, başarılarını ve yeteneklerini abartma, yeterli bir başarı göstermeden üstün biri olarak bilinmeyi bekleme.*
- 2. Sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik ya da kusursuz sevgi üzerinde kafa yorma.*
- 3. Özel ve eşi bulunmaz biri olduğuna ve özel ya da toplumsal durumu üstün kişilerin kendisini anlayabileceğine ya da ancak onlarla arkadaşlık etmesi gerektiğine inanma.*
- 4. Çok beğenilmek isteme.*
- 5. Hak kazandığı duygusu taşıma. Kendisinin, özellikle kayrılacak olduğu bir tedavi biçiminin uygulanacağı beklentisi içinde olma ya da bu beklentilere uyum gösterme.*
- 6. Kişilerarası ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanma ve kendi hedeflerine ulaşmak için diğer insanların zayıflıklarını kullanma.*
- 7. Empati yapamama. Diğer insanların duygularını tanıyıp tanımlama ihtiyaçlarının farkına varıp, bu ihtiyaçların giderilmesi konularında isteksiz olma.*
- 8. Çoğu zaman aşklarını kıskanma ya da başkalarının kendisini kıskandığına inanma.*
- 9. Küstah, kendini beğenmiş davranış ve tutumlar sergileme; eleştirilere karşı öfke, utanç veya küçük düşme tepkisinde bulunma (Köroğlu, 2013, s.333-334).*

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma tarama modellerinden ilişkisel tarama modeline uygun olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda saldırganlık ve narsisizm düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.2. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Hipotezler

Bu çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin saldırganlık ve narsisizm düzeylerinin hangi değişkenlere göre farklılaştığını ve bu iki düzey arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu incelemede üç aşamalı bir yol izlenecektir. Birinci kısımda çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, okul türü, ebeveyn eğitimi, kardeş sayısı ve gelir düzeyi gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir. Bu inceleme yapılırken her değişken seviyesinde saldırganlık düzeyinin ve alt ölçeklerinin betimsel özeti okuyucunun dikkatine sunulacaktır, daha sonra da t-testi veya varyans analizleri gerçekleştirilecektir. Ardından öğrencilerin saldırganlık alt ölçeklerinin kendi aralarındaki ve toplam saldırganlık düzeyi ile ilişkisi araştırılacaktır. İkinci kısımda çalışmaya katılan öğrencilerin narsisizm düzeylerinin cinsiyet, okul türü, ebeveyn eğitimi, kardeş sayısı ve gelir düzeyi gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir. Üçüncü kısımda saldırganlık düzeyi ve narsisizm arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenecektir.

Hipotezler:

H 1: Saldırganlık ile narsisizm düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H 2: Saldırganlık ve saldırganlık alt ölçekleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H 3: Saldırganlık puanları cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Erkeklerin saldırganlık puanları kadınlara göre yüksektir.

H 4: Saldırganlık puanları ve alt ölçekleri okul türüne göre farklılık göstermektedir.

H 5: Saldırganlık puanları anne eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H 6: Saldırganlık puanlarının baba eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H 7: Saldırganlık puanları gelir seviyesine göre farklılık göstermektedir.

H 8: Narsisizm puanları, baba eğitim seviyesine göre farklılık göstermektedir.

2.3. Çalışma Grubu

Araştırma Ankara ilindeki üç eğitim kurumunda 2015-2016 Eğitim - Öğretim yılında ortaokul seviyesinde öğrenim gören 384 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Katılımcılar hakkında demografik bilgileri elde etmek için katılımcılardan 10 soruluk bilgi formunu doldurmaları istenmiştir. Aynı şekilde 34 soruluk saldırganlık ölçek formu ve 10 soruluk narsisizm ölçek formu katılımcı ortaokul öğrencileri tarafından doldurulmuştur. Katılımcılar arasından 16 kişi anne yaşı, anne eğitimi, baba yaşı, baba eğitimi alanlarında eksik bilgi sundukları için örneklemden çıkarılmıştır. Bu işlem sonucunda çalışma grubundaki gözlem sayısı 368 olmuştur.

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin özet bilgiler Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmektedir. 368 kişilik çalışma grubunun 234’ü (%64) kadın, 134’ü (%36) erkektir. Katılımcıların 141’i 5. sınıf, 160’ı 6. sınıf, 51’i 7. Sınıf ve 16’sı 8. sınıf öğrencisidir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin ebeveyn eğitim seviyeleri çeşitlilik göstermektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin annelerin 4 (%1) tanesi hiç okula gitmemiştir. Katılanların annelerinin 88’i (%24) ilkokul, 102’si (%28) ortaokul, 105’i (%28) lise, 57’si (%15) üniversite ve 12’si (%3) yüksek lisans veya doktora mezunudur. Çalışmaya katılan öğrencilerin babalarının 2’si (%1) hiç okula gitmemiştir. Katılımcıların babalarının 44’ü (%12) ilkokul, 72’si (%20) ortaokul, 139’u (%38) lise, 87’si (%24) üniversite, 24’ü (%7) yüksek lisans ve doktora mezunudur. Babalarının eğitim seviyesinin annelerinin eğitim seviyesinin bir miktar üzerinde olduğunu görüyoruz. Annelerin %46’sı lise ve üstü okullardan mezun iken, babaların %69’u lise ve üstü okullardan mezundur. Aynı şekilde annelerin sadece %3’ü yüksek lisans ve doktora mezunu iken, babaların %7’si yüksek lisans ve doktora mezunudur. Anne ve babalar arasındaki bu eğitim seviyesi farkı Türkiye’deki nüfusun genel özelliği ile örtüşmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2015 yılında yayınladığı istatistiklere göre kadınlarda üniversite mezunlarının oranı erkeklerdeki üniversite mezunu oranının gerisindedir.

Katılımcıların 26 tanesi ailenin tek çocuğudur ve 13 tanesi 5 veya daha fazla çocuklu bir ailenin mensubudur. Katılımcıların 165’i (%45) ailenin ilk çocuğudur. 222 (%60) katılımcı devlet okulunda, 146 (%40) katılımcı özel okulda öğrenim görmektedir.

Tablo 2 katılımcıların yaşlarının 9 ve 14 arasında değiştiğini ve yaş ortalamasının 12 olduğunu göstermektedir. Annelerin yaş ortalaması 37, babaların yaş ortalaması 41'dir. Ortalama aylık gelir 4754 Türk Lirası'dır.

2.4. Veri Toplama Süreci ve Araçları

2.4.1. Verilerin Toplanması

Anket formları 2016 yılı Nisan-Haziran aylarında üç ayrı ortaokulda 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerine dağıtılmıştır. Katılımcılar anketleri bir ders saati boyunca rehber öğretmenler eşliğinde kendileri hakkında bilgi vermeleri yoluyla (self-report) doldurmuştur. Bu yöntem çerçevesinde öğrencilerin ebeveyn yaş ve eğitim seviyeleri hakkındaki beyanları, gelirlerine dair ifadeleri esas alınmıştır. İdari kurumların sundukları veriler istisna tutulduğunda, beyana dayalı veri setleri araştırmaların büyük bir kısmına zemin oluşturmaktadır. Anket dağıtılan 384 öğrenciden 16 tanesinin anketleri veri eksikliği nedeniyle analize dâhil edilmemiştir. Öğrencilere aynı dosya içinde üç form dağıtılmıştır: Demografik bilgi formu, saldırganlık ölçeği formu, narsisizm ölçeği formu. Aşağıda her bir ölçek detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu formlardan elde edilen bilgiler Stata/SE 13.0 paket programına veri olarak girilmiştir. Yine bu programdaki kodlar kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 1 - Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	234	64
	Erkek	134	36
Sınıf	5. Sınıf	141	38
	6. Sınıf	160	43
	7. Sınıf	51	14
	8. Sınıf	16	4
Anne Eğitim	Okula Gitmemiş	4	1
	İlkokul	88	24
	Ortaokul	102	28
	Lise	105	28
	Üniversite	57	15
	Yüksek Lisans - Doktora	12	3
Baba Eğitim	Okula Gitmemiş	2	1
	İlkokul	44	12
	Ortaokul	72	20

	Lise	139	38
	Üniversite	87	24
	Yüksek Lisans - Doktora	24	7
Kardeş Sayısı	1	26	7
	2	122	33
	3	162	44
	4	45	12
	5 ve Üstü	13	4
Kaçınıcı Kardeş	1	165	45
	2	121	33
	3	60	16
	4	18	5
	5 ve Üstü	4	1
Okul Türü	Devlet Okulu	222	60
	Özel Okul	146	40

Tablo 2 - Örneklemenin Demografik Özellikleri (Devam)

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Yaş	12	0,9	9	14
Anne Yaşı	37	5,3	25	57
Baba Yaşı	41	5,6	30	69
Aylık Gelir	4754	4445	500	30000

2.4.2. Demografik Bilgi Formu

Katılımcılar ve aileleri hakkında demografik bilgileri elde etmek için her katılımcıya 10 soruluk demografik bilgi formu dağıtılmıştır. Bu formda katılımcının cinsiyeti, doğum yılı, sınıfı, annesinin eğitim durumu, babasının eğitim durumu, annesinin yaşı, babasının yaşı, katılımcı dâhil kardeş sayısı, katılımcının ailede kaçınıcı çocuk olduğu ve ailenin aylık gelir düzeyi sorulmuştur. Eğitim seviyesi sorularında katılımcıya altı seçenek sunulmuştur: Okula gitmemiş, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite,

yüksek lisans-doktora. Gelir düzeyi aylık Türk Lirası cinsinden sorulmuş daha sonra üç gruba ayrılmıştır. Demografik bilgi formunun bir örneğini ekte bulabilirsiniz.

2.4.3. Saldırganlık Ölçeği

Araştırmada, Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen, Buss ve Warren (2000) tarafından güncellenen “Aggression Questionnaire” adlı ölçeğin Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanmış biçimi olan Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Beşli likert tipi yanıtlar içermekte ve 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin; fiziksel saldırganlık (8 madde), sözel saldırganlık (5 madde), öfke (8 madde), düşmanlık (7 madde) ve dolaylı saldırganlık (6 madde) bölümlerinden oluşan 5 alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek 1=Hiç Uygun Değil, 2=Çok Az Uygun, 3=Biraz Uygun, 4=Çok Uygun, 5=Tamamen Uygun şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 170, en düşük puan 34’dür. Ölçekten alınan puanlardan 58 ve aşağısı düşük, 59 ve 110 arası normal, 110 ve üzeri yüksek saldırganlık düzeyine işaret etmektedir. Can (2002) tarafından ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmasında, güvenilirlik katsayısı toplam saldırganlık için $r=.85$, alt ölçekler için; fiziksel saldırganlık $r=0,84$, sözel saldırganlık $r=0,69$, öfke $r=0,74$, düşmanlık $r=0,81$, dolaylı saldırganlık $r=0,74$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

2.4.4. Narsisizm Ölçeği

Araştırmada, Thomaes, Stegge, Bushman, Olthof ve Denissen (2008) tarafından geliştirilen “Childhood Narcissism Scale” adlı ölçeğin Türkçe’ye uyarlanmış biçimi olan “Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Akın, Şahin & Gülşen (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek, çocukluk çağı narsisizmini kişilik bozukluğu olarak değil, kişilik özelliği olarak ölçer. Yüksek puanlar patolojik kişiliği göstermez. Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği orta çocukluktan ergenliğe kadar geniş bir gelişimsel aralıkta kullanılabilir. Geçerlik güvenilirlik çalışması 9-14 yaşlar arasında uygulanmıştır.

Thomaes vd. (2008) tarafından geliştirilen Childhood Narcissism Scale tek boyutlu bir ölçektir. 10 maddeden oluşmakta ve ters (reverse) madde bulunmamaktadır. Ölçek 1=hiç doğru değil, 2= çok da doğru değil, 3=oldukça doğru, 4=kesinlikle doğru şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan ise 10’dur. Ölçeğin orijinal formunun iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı 0,84, test-tekrar test güvenilirlik katsayıları ise 0,76 (2 ay arayla) ve 0,69 (6 ay arayla) olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör

yükleri 0,53 ile 0,74 arasında sıralanmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler toplam varyansın %41'ini açıklamaktadır.

2.5. Verilerin Analizi

Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ve narsisizm düzeylerinin hangi değişkenlere göre farklılaştığını ve bu iki düzey arasındaki ilişkiyi incelerken üç aşamalı bir yol izlenecektir. Birinci kısımda çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin cinsiyet, okul türü, ebeveyn eğitimi, kardeş sayısı ve gelir düzeyi gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir. Bu inceleme yapılırken her değişken seviyesinde saldırganlık düzeyinin ve alt ölçeklerinin betimsel özeti okuyucunun dikkatine sunulacaktır. Hem cinsiyet değişkeninin hem de okul türü değişkeninin iki seçenekli değişkenleri olması sebebiyle saldırganlık düzeyinin bu iki değişkene göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği “t testi” tekniği ile araştırılacaktır. Anne eğitimi, baba eğitimi, kardeş sayısı ve gelir grubu değişkenleri ikiden fazla seçeneği olan değişkenlerdir. Bir ölçeğin ikiden fazla seçenekli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesinde ANOVA analizi literatürde kabul görmüş bir yöntemdir. Saldırganlık düzeyinin anne eğitimi, baba eğitimi, toplam kardeş sayısı ve gelir grubu değişkenleri açısından bir farklılık gösterip göstermediğini ANOVA yöntemiyle incelenmektedir. Birinci kısmın sonunda saldırganlık alt ölçeklerinin kendi aralarındaki ve toplam saldırganlık düzeyi ile ilişkisi Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu tekniği kullanılarak hesaplanmaktadır.

İkinci kısımda çalışmaya katılan öğrencilerin narsisizm düzeylerinin cinsiyet, okul türü, anne eğitimi, baba eğitimi, kardeş sayısı ve gelir grubu gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenecektir. Bu kısımda da saldırganlık düzeyi analizinde olduğu gibi *t* testi, ANOVA, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu teknikleri kullanılacaktır. Üçüncü kısımda saldırganlık düzeyi ve narsisizm arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu tekniği ile incelenecektir. Ayrıca bu ilişkinin cinsiyet ve okul türü kategorilerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ele alınacaktır.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Saldırganlık ve Alt Ölçekleri

3.1.1. Saldırganlık düzeyi açısından kadın ve erkek ortaokul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

Kadın ve erkek ortaokul öğrencilerinin saldırganlık seviyelerinin farklı olup olmadığını incelemek için iki ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını saptayan t testi tekniği uygulanmıştır. Tablo 3'te cinsiyet değişkenine göre ortaokul öğrencilerinin saldırganlık puanlarına ait ortalamalar, standart sapma değerleri ve her gruptaki gözlem sayısı verilmiştir. Toplam saldırganlık ölçeğinde alınabilecek minimum puan 34, maksimum puan 170'tir. En alt satırda toplam saldırganlık puan ortalamasının kadınlar için 82,92 ve erkekler için 85,27 olduğu görülmektedir.

Standart sapmaları göz önünde bulundurmadan bu iki gruptaki ortalamaların farkının anlamlı olup olmadığını tespit edilemez. Bu sebeple t testi tekniği uygulanmıştır. Tablonun en alt satırında ortaokul öğrencilerinin cinsiyete göre toplam saldırganlık puanı açısından farklılaşmadığı görülmektedir. Alt ölçeklere bakıldığında sadece fiziksel saldırganlık açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Erkekler arasındaki fiziksel saldırganlık ortalaması ($X=18,87$ ve $S.S.=7,40$) kadınların fiziksel saldırganlık ortalamasından ($X=20,54$ ve $S.S.=6,89$) bir miktar fazladır.

3.1.2. Saldırganlık açısından devlet okulu ve özel okul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

Türkiye'de özel okulların etkinliği ve kapasitesi her geçen gün artmaktadır. Devlet okullarında ve özel okullarda öğrenim gören ortaokul öğrencileri ekonomik, sosyal ve demografik açıdan farklılık göstermektedir. Ayrıca bu okul türlerindeki eğitim müfredatları ve teknikleri farklılık göstermektedir. Bu sebeplerle devlet okullarındaki ve özel okullardaki ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin farklı olup olmadığı merak konusudur.

Tablo 4'te okul türü değişkenine göre ortaokul öğrencilerinin saldırganlık puanlarına ait ortalamalar, standart sapma değerleri ve her gruptaki gözlem sayısı verilmiştir. Çalışma grubumuzdaki öğrencilerin 222'si devlet okulunda 146'sı özel okullarda öğrenim görmektedir. En alt satırda toplam saldırganlık puan ortalamasının devlet okullarındaki öğrenciler için 80,30 ($SS=21,11$) ve özel okullardaki öğrenciler için

89,04 (SS=25,16) olduğu görülmektedir. T testi sonuçlarına baktığımızda öğrencilerinin okul türüne göre toplam saldırganlık puanı açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Düşmanlık alt ölçeği hariç tüm alt ölçeklerde özel okullardaki öğrencilerin devlet okullarındaki öğrencilere göre saldırganlık düzeyinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3 - Cinsiyet Değişkenine Göre Saldırganlık Düzeyinin Karşılaştırması için t-testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart S.	t	Sd	P
Fiziksel Saldırganlık	Kadın	234	18,87	7,40	-2,14	366	0,033
	Erkek	134	20,54	6,89			
Sözel Saldırganlık	Kadın	234	11,99	3,91	-0,08	366	0,933
	Erkek	134	12,02	3,73			
Öfke	Kadın	234	17,12	6,18	-0,01	366	0,991
	Erkek	134	17,13	5,19			
Düşmanlık	Kadın	234	21,44	6,35	0,21	366	0,837
	Erkek	134	21,30	5,86			
Dolaylı Saldırganlık	Kadın	234	13,51	4,97	-1,46	366	0,144
	Erkek	134	14,28	4,61			
Saldırganlık Toplam	Kadın	234	82,92	24,00	-0,94	366	0,350
	Erkek	134	85,27	21,65			

Tablo 4 - Okul Türü Değişkenine Göre Saldırganlık Karşılaştırması İçin t-testi Sonuçları

	Okul Türü	N	Ortalama	Standart S.	t	Sd	P
Fiziksel Saldırganlık	Devlet Okulu	222	18,28	6,81	-3,96	366	0,000
	Özel Okul	146	21,29	7,54			
Sözel Saldırganlık	Devlet Okulu	222	11,53	3,41	-2,94	366	0,003
	Özel Okul	146	12,72	4,33			
Öfke	Devlet Okulu	222	16,52	5,51	-2,47	366	0,014
	Özel Okul	146	18,04	6,20			
Düşmanlık	Devlet Okulu	222	21,06	5,95	-1,26	366	0,210
	Özel Okul	146	21,88	6,49			
Dolaylı Saldırganlık	Devlet Okulu	222	12,91	4,41	-4,37	366	0,000
	Özel Okul	146	15,12	5,19			
Saldırganlık Toplam	Devlet Okulu	222	80,30	21,11	-3,60	366	0,000
	Özel Okul	146	89,04	25,16			

3.1.3. Saldırganlık açısından ortaokul öğrencileri arasında annelerin eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Ebeveyn tutumları ile çocukların davranışları arasında anlamlı ve çok yönlü bir ilişki olduğu bilinmektedir. Ayrıca ebeveyn tutumlarının da ebeveyn eğitim seviyeleri ile ilişkili olduğunu biliyoruz. Bu kısımda ve bir sonraki kısımda ebeveyn eğitim seviyelerinin ortaokul öğrencilerinde gözlenen saldırganlık düzeyine etki edip etmediği incelenmektedir. Çalışmaya katılanlar ebeveyn eğitim seviyesini 6 seçenektan birini işaretleyerek belirtmişlerdir. Dolayısıyla ebeveyn eğitimi değişkeni 6 seçenekli bir değişkendir. Bu sebeple öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin ebeveyn eğitim seviyesi açısından anlamlı farklılıklar sergileyip sergilemediği ANOVA Varyans Analizi ile incelenmektedir.

Varyans Analizi sonuçlarına geçmeden önce, Tablo 5'te annelerinin eğitim seviyelerine göre ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin betimsel istatistikleri

sunulmuştur. Toplam saldırganlık puanı ortalaması okula gitmemiş annelerinin çocukları arasında 79,25, ilkokul mezunu annelerin çocukları arasında 78,72, ortaokul mezunu annelerin çocukları arasında 83,40'tır. Puan ortalaması lise mezunu annelerin çocukları arasında 85,38, üniversite mezunu annelerin çocukları arasında 91,49 ve yüksek lisans veya doktora derecesi olan annelerin çocukları arasında 74,92'dir. Betimsel istatistiklerde gruplar arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 6 ve Tablo 7 anne eğitimi değişkenine uygulanan ANOVA varyans analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bu tablolarda saldırganlık alt ölçekleri ve saldırganlık toplam puanı ayrı ayrı analiz edilmiştir. Tablo 6'da saldırganlık düzeyinin alt ölçeklerine bakıldığında, anne eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,362}=3,71, p<0,05$). İkinci panelde anne eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin sözel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Tablo 6'nın üçüncü panelinde anne eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin öfke puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,362}=2,83, p<0,05$).

Tablo 7'nin ilk panelinde saldırganlık alt ölçeklerinden düşmanlık puanlarının anne eğitim seviyesine göre varyans analizi sonuçları sunulmuştur. Anne eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin düşmanlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İkinci panele baktığımızda, anne eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin dolaylı saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmektedir ($F_{5,362}=3,11, p<0,05$).

Tablo 7'nin son paneli toplam saldırganlık puanını incelemektedir. Anne eğitim seviyeleri farklı olan ortaokul öğrencilerin toplam saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,362}=2,65, p<0,05$). Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda toplam saldırganlık seviyesindeki farklılığın bir kısmının, anneleri üniversite mezunu olan çocuklarla anneleri ilkokul mezunu olan çocukların puanlarından kaynaklandığı saptanmıştır. Saldırganlık puanı ortalaması üniversite mezunu annelerin çocuklarında ($X=91,49, SS=25,76$) ilkokul mezunu annelerin çocuklarına ($X=78,72, SS=21,30$) göre yüksektir.

Tablo 5 - Anne Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Anne Eğitim Seviyesi	N	Fiziksel Saldırganlık		Düşmanlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Okula Gitmemiş	4	21,5	2,52	19	5,35
İlkokul	88	17,33	6,59	20,94	5,95
Ortaokul	102	19,53	7,52	21,38	6,04
Lise	105	19,70	6,78	21,56	6,19
Üniversite	57	22,42	8,17	22,54	6,75
Yüksek Lisans - Doktora	12	18,25	5,48	18,42	5,82

Anne Eğitim Seviyesi	N	Sözel Saldırganlık		Dolaylı Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Okula Gitmemiş	4	11,25	2,75	13,75	1,26
İlkokul	88	11,95	3,67	12,38	4,17
Ortaokul	102	11,70	3,89	13,65	5,04
Lise	105	11,92	3,96	14,30	5,05
Üniversite	57	12,80	4,00	15,40	5,01
Yüksek Lisans - Doktora	12	11,92	3,32	13,16	3,30

Anne Eğitim Seviyesi	N	Öfke		Toplam Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Okula Gitmemiş	4	13,75	4,43	79,25	9,40
İlkokul	88	16,10	5,67	78,72	21,30
Ortaokul	102	17,13	5,50	83,40	23,25
Lise	105	17,90	5,86	85,38	23,00
Üniversite	57	18,3	6,47	91,49	25,76
Yüksek Lisans - Doktora	12	13,16	4,15	74,92	17,93

Tablo 6 - Anne Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu

Fiziksel Saldırganlık						
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	
Gruplar arası	939,6	5	187,9	3,71	0,003	
Grup İçi	18360,2	362	50,7			
Toplam	10800,6	367				
Sözel Saldırganlık						
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	
Gruplar arası	49,1	5	9,8	0,66	0,65	
Grup İçi	5372,9	362	14,8			
Toplam	5422	367				
Öfke						
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	
Gruplar arası	470,3	5	94,1	2,83	0,02	
Grup İçi	12021,2	362	33,2			
Toplam	12491,5	367				

Tablo 7 - Anne Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu (Devam)

Düşmanlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	225,5	5	45,1	1,19	0,31
Grup İçi	13751,7	362	38,0		
Toplam	13977,2	367			

Dolaylı Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	355,3	5	71,1	3,11	0,01
Grup İçi	8270,1	362	22,8		
Toplam	8625,5	367			

Toplam Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	6955,4	5	1391,1	2,65	0,02
Grup İçi	190044,9	362	524,9		
Toplam	197000,2	367			

3.1.4. Saldırganlık açısından ortaokul öğrencileri arasında babaların eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Bu kısımda babaların eğitim seviyelerinin ortaokul öğrencilerinde gözlenen saldırganlık düzeyine etki edip etmediği incelenmektedir. Tıpkı anne eğitimi gibi baba eğitimi değişkeni de 6 seçenekli bir değişkendir. Bu sebeple öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin baba eğitim seviyesi açısından anlamlı farklılıklar sergileyip sergilemediği ANOVA ile incelenecektir.

Tablo 8’te babalarının eğitim seviyelerine göre ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin betimsel istatistikleri sunulmuştur. Toplam saldırganlık puanı ortalaması okula gitmemiş babaların çocukları arasında 60, ilkokul mezunu babaların çocukları

arasında 77,48, ortaokul mezunu babaların çocukları arasında 80,03'dür. Puan ortalaması lise mezunu babaların çocukları arasında 87,44, üniversite mezunu babaların çocukları arasında 84,94 ve yüksek lisans veya doktora derecesi olan babaların çocukları arasında 83,08'dir. Betimsel istatistiklerde gruplar arasında bir miktar farklılık olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 9 ve Tablo 10 baba eğitimi değişkenine uygulanan varyans analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bu tablolarda saldırganlık alt ölçekleri ve saldırganlık toplam puanı ayrı ayrı analiz edilmiştir. Tablo 9'da saldırganlık düzeyinin alt ölçeklerine bakıldığında, baba eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin fiziksel saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,362}=2,39$, $p<0,05$). İkinci panelde baba eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin sözel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Tablo 9'un üçüncü panelinde baba eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin öfke puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 10'un ilk panelinde baba eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin düşmanlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İkinci panele baktığımızda, baba eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin dolaylı saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmektedir ($F_{5,362}=2,58$, $p<0,05$). Son olarak Tablo 10'nin son paneli toplam saldırganlık puanını incelemektedir. Baba eğitim seviyeleri farklı olan ortaokul öğrencilerin toplam saldırganlık puan ortalamaları arasında sınır seviyesinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,362}=2,23$, $p<0,05$).

Tablo 8 - Baba Eğitimi Seviyesine Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri

	N	Fiziksel Saldırganlık		Düşmanlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Okula Gitmemiş	2	17,5	4,95	14	0
İlkokul	44	16,90	6,83	20,61	6,02
Ortaokul	72	18,35	7,15	21,18	6,19
Lise	139	20,54	6,87	21,87	5,68
Üniversite	87	20,28	7,82	21,23	7,00
Yüksek Lisans – Doktora	24	18,70	7,35	21,79	6,08
	N	Sözel Saldırganlık		Dolaylı Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Okula Gitmemiş	2	8	2,83	9,5	3,54
İlkokul	44	11,09	3,17	12,93	4,04
Ortaokul	72	11,28	3,73	12,39	4,50
Lise	139	12,57	3,61	14,37	4,98
Üniversite	87	12,23	4,50	14,38	5,06
Yüksek Lisans – Doktora	24	12,04	3,62	14,42	4,90
	N	Öfke		Toplam Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Okula Gitmemiş	2	11	0	60	11,31
İlkokul	44	15,93	5,52	77,48	19,21
Ortaokul	72	16,83	5,37	80,03	22,06
Lise	139	18,09	5,92	87,44	22,75
Üniversite	87	16,83	6,07	84,94	25,61
Yüksek Lisans – Doktora	24	16,12	5,99	83,08	23,51

Tablo 9 - Baba Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu

Fiziksel Saldırganlık						
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	
Gruplar arası	616,5	5	123,3	2,39	0,04	
Grup İçi	18683,3	362	51,6			
Toplam	19299,8	367				

Sözel Saldırganlık						
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	
Gruplar arası	155,5	5	31,1	2,14	0,06	
Grup İçi	5266,5	362	14,5			
Toplam	5422	367				

Öfke						
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	
Gruplar arası	305,9	5	61,2	1,82	0,11	
Grup İçi	12185,6	362	33,7			
Toplam	12491,5	367				

Tablo 10 - Baba Eğitim Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu
(Devam)

Düşmanlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	177,1	5	35,4	0,93	0,46
Grup İçi	13800,1	362	38,1		
Toplam	13977,2	367			
Dolaylı Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	296,5	5	59,3	2,58	0,03
Grup İçi	8329,1	362	23,0		
Toplam	8625,5	367			
Toplam Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	5882,6	5	1176,5	2,23	0,05
Grup İçi	191117,7	362	527,9		
Toplam	197000,3	367			

3.1.5. Saldırganlık açısından ortaokul öğrencileri arasında kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Yukarıdaki iki kısımda ortaokul öğrencilerinde gözlenen saldırganlık düzeyinin ebeveyn eğitim seviyelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu kısımda çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerinin saldırganlık puanlarının toplam kardeş sayılarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Çalışmaya katılanların toplam kardeş sayısı, 1, 2, 3, 4, 5 ve üstü olmak üzere beş grupta toplanmıştır. Bu sebeple öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar sergileyip sergilemediği ANOVA ile incelenmektedir.

Tablo 11’de ortaokul öğrencilerinin saldırganlık seviyelerinin kardeş sayılarına göre betimsel istatistikleri sunulmuştur. Toplam saldırganlık puanı ortalaması ailede tek çocuk olan ortaokul öğrenciler arasında 87,58, toplam 2 kardeş olan öğrenciler arasında 82,20, toplam 3 kardeş olan öğrenciler arasında 83,25’tir. Puan ortalaması toplam 4 kardeş olan öğrenciler arasında 90,11, toplam 5 veya daha fazla kardeş olan öğrenciler arasında 75,54’tür.

Tablo 11 - Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Kardeş Sayısı	N	Fiziksel Saldırganlık		Düşmanlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
1	26	20,54	7,11	22,62	5,98
2	122	19,11	6,94	20,83	6,09
3	162	19,41	7,58	20,96	6,34
4	45	21,07	7,23	23,71	6,04
5 ve Üstü	13	16,23	5,48	21,46	3,64

Kardeş Sayısı	N	Sözel Saldırganlık		Dolaylı Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
1	26	11,81	4,60	14,42	4,54
2	122	11,96	3,39	13,50	4,52
3	162	11,83	4,19	14,01	5,24
4	45	12,78	3,72	14,13	4,64
5 ve Üstü	13	12,23	1,74	11,23	3,54

Kardeş Sayısı	N	Öfke		Toplam Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
1	26	18,19	6,21	87,58	23,29
2	122	16,80	5,91	82,20	22,31
3	162	17,05	5,67	83,25	24,37
4	45	18,42	6,20	90,11	22,37
5 ve Üstü	13	14,38	4,13	75,54	13,36

Tablo 12 ve Tablo 13 toplam kardeş sayısı değişkenine göre uygulanan varyans analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bu tablolarda saldırganlık alt ölçekleri ve saldırganlık toplam puanı ayrı ayrı analiz edilmiştir. Tablo 12’de saldırganlık seviyesinin alt ölçeklerine bakıldığında, kardeş sayıları farklı olan öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanları ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İkinci panelde kardeş sayıları farklı olan öğrencilerin sözel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Tablo 12’nin üçüncü panelinde kardeş sayıları farklı olan öğrencilerin öfke puanları arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 12 - Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu

Fiziksel Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	297,5	4	74,4	1,42	0,23
Grup İçi	19002,3	363	52,3		
Toplam	19299,8	367			

Sözel Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	33,9	4	8,5	0,57	0,68
Grup İçi	5388,1	363	14,8		
Toplam	5422,1	367			

Öfke					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	216,5	4	54,1	1,60	0,17
Grup İçi	12274,9	363	33,8		
Toplam	12491,5	367			

Tablo 13'ün ilk panelinde kardeş sayıları farklı olan öğrencilerin düşmanlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İkinci panele baktığımızda, kardeş sayıları farklı olan öğrencilerin dolaylı saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir. Son olarak Tablo 13'ün son paneli toplam saldırganlık puanını incelemektedir. Alt ölçeklerle uyumlu olarak, kardeş sayısı farklı olan ortaokul öğrencilerinin toplam saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 13 – Kardeş Sayısına Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu

Düşmanlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	350,5	4	87,6	2,33	0,06
Grup İçi	13626,7	363	37,5		
Toplam	13977,2	367			
Dolaylı Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	119,1	4	29,8	1,27	0,28
Grup İçi	8506,3	363	23,4		
Toplam	8626,5	367			
Toplam Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	3412,4	4	853,1	1,60	0,17
Grup İçi	193587,9	363	533,3		
Toplam	197000,0	367			

3.1.6. Saldırganlık açısından ortaokul öğrencileri arasında gelir seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Çalışmaya katılan ortaokul öğrenciler ailelerinin aylık algılanan gelirlerini TL cinsinden beyan etmişlerdir. Sürekli bir değişken olan gelir, en küçük değerden en büyük değere kadar olan gelir dağılımı üç eşit parçaya bölünerek gelir grubu değişkenine çevrilmiştir. Böylece düşük gelir grubu, orta gelir grubu ve yüksek gelir grubu olmak üzere üç kategori oluşmuştur. Bu kısımda, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin gelir grubuna göre anlamlı farklılıklar sergileyip sergilemediği ANOVA ile incelenmektedir.

Tablo 14’te ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin gelir seviyesine göre betimsel istatistikleri sunulmuştur. Toplam saldırganlık puanı ortalaması düşük gelirli ortaokul öğrencileri arasında 82,71, orta gelirli öğrenciler arasında 82,08, yüksek gelirli öğrenciler arasında 89,56’tir. Betimsel tabloda yüksek gelir grubundan ortaokul öğrencilerinin diğer öğrencilerden bir miktar farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 14 - Gelir Seviyesine Göre Saldırganlık Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Gelir Seviyesi	N	Fiziksel Saldırganlık		Düşmanlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Düşük	85	19,21	6,52	21,35	5,51
Orta	84	18,86	7,17	21,45	6,58
İyi	91	21,21	7,44	22,22	6,29

Gelir Seviyesi	N	Sözel Saldırganlık		Dolaylı Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Düşük	85	11,28	3,19	13,68	4,69
Orta	84	12,08	4,13	13,14	4,56
İyi	91	12,85	3,73	15,09	4,67

Gelir Seviyesi	N	Öfke		Toplam Saldırganlık	
		Ortalama	Standart S.	Ortalama	Standart S.
Düşük	85	17,18	5,02	82,71	19,95
Orta	84	16,55	5,72	82,08	23,62
İyi	91	18,20	6,25	89,56	23,84

Tablo 15 ve Tablo 16 gelir grubu değişkenine göre uygulanan varyans analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bu tablolarda saldırganlık alt ölçekleri ve saldırganlık toplam puanı ayrı ayrı analiz edilmiştir. Tablo 15’te saldırganlık seviyesinin alt ölçeklerine bakıldığında, gelir grupları farklı olan öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanları ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İkinci panelde gelir grupları farklı olan öğrencilerin sözel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,257}=3,92$, $p<0,05$). Tablo 15’nin üçüncü panelinde gelir grupları farklı olan öğrencilerin öfke puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 15 - Gelir Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu

Fiziksel Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	284,7	2	142,3	2,86	0,059
Grup İçi	12813,5	257	49,8		
Toplam	13098,2	259			
Sözel Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	107,5	2	53,7	3,92	0,021
Grup İçi	3525,5	257	13,7		
Toplam	3633,0	259			
Öfke					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	121,9	2	60,1	1,88	0,155
Grup İçi	8349,6	257	32,5		
Toplam	8471,5	259			

Tablo 16'nın ilk panelinde gelir grupları farklı olan öğrencilerin düşmanlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İkinci panele baktığımızda, gelir grubu farklı olan öğrencilerin dolaylı saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmektedir ($F_{5,257}=4,13$, $p=0,051$). Tablo 16'nın son paneli toplam saldırganlık puanını incelemektedir. Gelir grupları farklı olan ortaokul öğrencilerinin toplam saldırganlık puanlarının ortalamaları arasında sınır seviyesinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,257}=3,00$, $p=0,051$).

Tablo 16 - Gelir Seviyesine Göre Saldırganlık Varyans Analizi Tablosu
(Devam)

Düşmanlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	39,9	2	20,0	0,53	0,590
Grup İçi	9705,8	257	37,8		
Toplam	9745,8	259			
Dolaylı Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	177,9	2	89,0	4,13	0,017
Grup İçi	5534,0	257	21,5		
Toplam	5712,0	259			
Toplam Saldırganlık					
Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	3052,1	2	1526,1	3,00	0,051
Grup İçi	130932,6	257	509,5		
Toplam	133984,6	259			

3.1.7. Saldırganlık ve saldırganlık alt ölçekleri arasındaki anlamlı bir ilişki var mıdır?

Bu kısımda toplam saldırganlık puanı ve saldırganlık alt ölçek puanları arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu tekniği kullanılarak hesaplanmaktadır. Böylece ortaokul öğrencileri arasında, saldırganlık toplam puanının hangi alt ölçekle daha anlamlı ilişkisinin olduğunu ve alt ölçeklerin kendi aralarındaki ilişkinin niteliği belirlenmektedir.

Tablo 17 incelendiğinde toplam saldırganlık düzeyinin fiziksel saldırganlık ($r=0,873$, $p<0,01$), sözel saldırganlık ($r=0,740$, $p<0,01$), öfke ($r=0,857$, $p<0,01$), düşmanlık ($r=0,813$, $p<0,01$) ve dolaylı saldırganlık ($r=0,820$, $p<0,01$) ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu ilişkiler istatistiksel olarak anlamlıdır. Alt ölçeklerin kendi aralarındaki ilişkilere baktığımızda en kuvvetli ilişkinin fiziksel saldırganlık ve dolaylı saldırganlık arasında olduğu görülmektedir ($r=0,674$, $p<0,01$).

Tablo 17 - Saldırganlık Alt Ölçekleri Korelasyon Tablosu

	FS	SS	Ö	D	DS	S
Fiziksel Saldırganlık	1					
Sözel Saldırganlık	0,584**	1				
Öfke	0,668**	0,538**	1			
Düşmanlık	0,580**	0,525**	0,647**	1		
Dolaylı Saldırganlık	0,674**	0,555**	0,642**	0,548**	1	
Saldırganlık (Toplam)	0,873**	0,740**	0,857**	0,813**	0,820**	1

* $p<0,05$ ** $p<0,01$

3.2. Narsisizm

3.2.1. Narsisizm açısından kadın ve erkek ortaokul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

Kadın ve erkek ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin farklı olup olmadığını incelemek için iki ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını saptayan t testi tekniği uygulanmıştır. Tablo 18’de cinsiyet değişkenine göre ortaokul öğrencilerinin narsisizm puanlarına ait ortalamalar, standart sapma değerleri ve her gruptaki gözlem sayısı verilmiştir. Narsisizm ölçeğinde en düşük puan 10 en yüksek puan 40’tır. Narsisizm puan ortalamasının kadınlar için 23,50 ve erkekler için 23,09 olduğunu görüyoruz. İki grubun ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını tespit edebilmek için t testi tekniği uygulanmıştır. Tabloda ortaokul öğrencilerinin cinsiyete göre toplam narsisizm puanı açısından farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo 18 - Cinsiyete Göre Narsisizm Düzeyinin Karşılaştırması için t-testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart S.	t	Sd	P
Narsisizm Puanı	Kadın	234	23,50	6,97	0,581	366	0.561
	Erkek	134	23,09	5,85			

3.2.2. Narsisizm açısından devlet okulu ve özel okul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

Tablo 19’da okul türü değişkenine göre ortaokul öğrencilerinin narsisizm puanlarına ait ortalamalar, standart sapma değerleri ve her gruptaki gözlem sayısı verilmiştir. Çalışma grubumuzdaki öğrencilerin 222’si devlet okulunda 146’sı özel okullarda öğrenim görmektedir. Narsisizm puan ortalaması devlet okullarındaki öğrenciler için 23,08 ve özel okullardaki öğrenciler için 23,76 olduğu görülmektedir. T testi sonuçlarına baktığımızda öğrencilerinin okul türüne göre narsisizm puanı açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir.

Tablo 19- Okul Türüne Göre Narsisizm Düzeyinin Karşılaştırması için t-testi Sonuçları

	Okul Türü	N	Ortalama	Standart S.	t	Sd	P
Narsisizm Puanı	Devlet Okulu	222	23,08	6,46	-0,96	366	0,336
	Özel Okul	146	23,76	6,75			

3.2.3. Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında annelerin eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerinin narsisizm düzeylerinin anne eğitim seviyesi açısından anlamlı farklılıklar sergileyip sergilemediği ANOVA ile incelenmektedir. Varyans Analizi sonuçlarına geçmeden önce, Tablo 20’de annelerinin eğitim seviyelerine göre ortaokul öğrencilerinin narsisizm düzeylerinin betimsel istatistikleri sunulmuştur. Narsisizm puanı ortalaması okula gitmemiş annelerinin çocukları arasında 24,5, ilkokul mezunu annelerin çocukları arasında 22,6, ortaokul mezunu annelerin çocukları arasında 22,9’dur. Puan ortalaması lise mezunu annelerin çocukları arasında 23,9, üniversite mezunu annelerin çocukları arasında 24,7 ve yüksek lisans veya doktora derecesi olan annelerin çocukları arasında 21,4’tür. Betimsel istatistiklerde gruplar arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 20 - Anne Eğitimi Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Anne Eğitimi	N	Ortalama	Standart Sapma
Okula Gitmemiş	4	24,5	12,0
İlkokul	88	22,6	6,36
Ortaokul	102	22,9	6,3
Lise	105	23,9	6,6
Üniversite	57	24,7	6,8
Yüksek Lisans – Doktora	12	21,4	7,1

Narsisizm açısından anne eğitim seviyesine göre farklılıkların olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA sonucunda elde edilen bulgular Tablo 21’de

gösterilmektedir. Anne eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin narsisizm puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 21 - Anne Eğitim Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	259,8	5	51,9	1,20	0,306
Grup İçi	15614,3	362	43,1		
Toplam	15874,1	367			

3.2.4. Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında babaların eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Tablo 22’de babalarının eğitim seviyelerine göre ortaokul öğrencilerinin narsisizm düzeylerinin betimsel istatistikleri sunulmuştur. Narsisizm puanı ortalaması okula gitmemiş babaların çocukları arasında 12,5, ilkökul mezunu babaların çocukları arasında 22,3, ortaokul mezunu babaların çocukları arasında 22,6’dır. Puan ortalaması lise mezunu babaların çocukları arasında 23,3, üniversite mezunu babaların çocukları arasında 24,6 ve yüksek lisans ve doktora derecesi olan babaların çocukları arasında 24,1’dir.

Tablo 22 - Baba Eğitimi Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Baba Eğitimi	N	Ortalama	Standart Sapma
Okula Gitmemiş	2	12,5	3,5
İlkokul	44	22,3	6,8
Ortaokul	72	22,6	6,3
Lise	139	23,3	6,5
Üniversite	87	24,6	6,6
Yüksek Lisans - Doktora	24	24,1	6,6

Narsisizm açısından baba eğitim seviyesine göre farklılıkların olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA sonucunda elde edilen bulgular Tablo 23'te gösterilmektedir. Baba eğitim seviyeleri farklı olan öğrencilerin narsisizm puanları arasında sınır seviyesinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($F_{5,362}=2,26, p<0,05$). Bu farklılaşma okula gitmemiş babaların çocuklarının narsisizm puan ortalamasının diğer öğrencilerin puan ortalamasından düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 23 - Baba Eğitim Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	480,5	5	96,1	2,26	0,048
Grup İçi	15393,6	362	42,5		
Toplam	15874,1	367			

3.2.5. Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Bu kısımda, çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerin narsisizm düzeylerinin kardeş sayısına göre anlamlı farklılıklar sergileyip sergilemediği ANOVA ile incelenmektedir. Tablo 24'te ortaokul öğrencilerinin kardeş sayılarına göre narsisizm düzeylerinin betimsel istatistikleri sunulmuştur. Narsisizm puanı ortalaması ailede tek çocuk olan ortaokul öğrencileri arasında 25,4, toplam 2 kardeş olan öğrenciler arasında 23,1, toplam 3 kardeş olan öğrenciler arasında 22,8'dir. Puan ortalaması toplam 4 kardeş olan öğrenciler arasında 24,8 toplam 5 veya daha fazla kardeş olan öğrenciler arasında 24,3'tür.

Narsisizm açısından kardeş sayısına göre farklılıkların olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA sonucunda elde edilen bulgular Tablo 25'te gösterilmektedir. Kardeş sayısı farklı olan öğrencilerin narsisizm puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 24 - Kardeş Sayısına Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Kardeş Sayısı	N	Ortalama	Standart Sapma
1	26	25,4	6,5
2	122	23,1	7,0
3	162	22,8	6,3
4	45	24,8	6,4
5 ve Üstü	13	24,3	5,1

Tablo 25 - Kardeş Sayısına Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	275,5	5	68,9	1,60	0,173
Grup İçi	15598,6	362	42,9		
Toplam	15874,1	367			

3.2.6. Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında gelir seviyesine göre anlamlı farklılıklar var mıdır?

Bu kısımda çalışmaya katılan ortaokul öğrencilerinin narsisizm puanlarının algılanan gelir grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA metodu kullanılarak incelenmektedir. Tablo 26’da ortaokul öğrencilerinin gelir grubuna göre narsisizm düzeylerinin betimsel istatistikleri sunulmuştur. Düşük gelir grubu, orta gelir grubu ve yüksek gelir grubu olmak üzere üç gelir grubu bulunmaktadır. Narsisizm puanı ortalaması düşük gelirli ailelerdeki ortaokul öğrencileri arasında 22,5, orta gelirli ailelerdeki öğrenciler arasında 23,1, yüksek gelirli ailelerdeki öğrenciler arasında 24,6’dır.

Tablo 26 - Gelir Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Gelir Seviyesi	N	Ortalama	Standart Sapma
Düşük	85	22,5	5,8
Orta	84	23,1	7,5
İyi	91	24,6	6,1

Narsisizm açısından gelir seviyesine göre farklılıkların olup olmadığını belirlemek için yapılan ANOVA sonucunda elde edilen bulgular Tablo 27’te gösterilmektedir. Gelir grupları farklı olan öğrencilerin narsisizm puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 27 - Gelir Seviyesine Göre Narsisizm Puanlarının Varyans Analizi Tablosu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	217,5	5	108,8	2,57	0,079
Grup İçi	10892,1	362	42,4		
Toplam	11109,6	367			

3.3. Saldırganlık ve Narsisizm İlişkisi

3.3.1. Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile narsisizm düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Kısım 4.1.7’de saldırganlık ölçeğinin alt ölçekleri ile ilişkisi ve alt ölçeklerin birbirleriyle ilişkisi incelenmişti. Şimdi ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve narsisizm düzeyleri arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu tekniği kullanılarak hesaplanmaktadır. Ayrıca, saldırganlık alt ölçeklerinin hangilerinin narsisizm ile daha anlamlı bir ilişkisi olduğu incelenecektir.

Tablo 28 incelendiğinde narsisizm düzeyinin toplam saldırganlık düzeyi ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir ($r=0,449$, $p<0,01$). Saldırganlığın alt ölçeklerine baktığımızda, narsisizmin fiziksel saldırganlık ($r=0,379$, $p<0,01$), sözel saldırganlık ($r=0,369$, $p<0,01$), öfke ($r=0,387$, $p<0,01$), düşmanlık ($r=0,341$, $p<0,01$) ve dolaylı

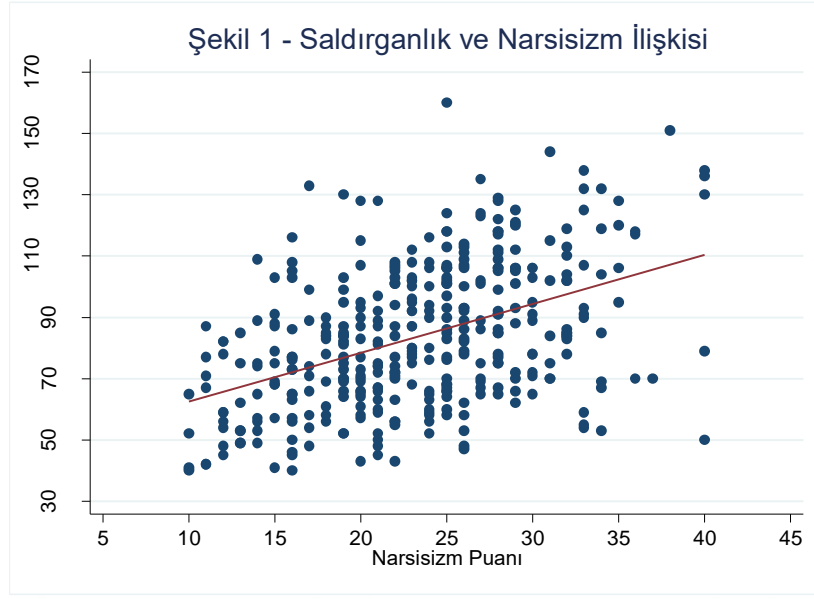
saldırıcılık ($r=0,386$, $p<0,01$) ile ilişkili olduğu gör÷lmektedir. Bu ilişkiler istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 28 - Saldırıcılık Alt Ölçekleri ve Narsisizm Düzeyi Arasındaki Korelasyon Tablosu

	FS	SS	Ö	D	DS	S	Narsisizm
Fiziksel Saldırıcılık	1						
Sözel Saldırıcılık	0,584**	1					
Öfke	0,668**	0,538**	1				
Düşmanlık	0,580**	0,525**	0,647**	1			
Dolaylı Saldırıcılık	0,674**	0,555**	0,642**	0,548**	1		
Saldırıcılık (Toplam)	0,873**	0,740**	0,857**	0,813**	0,820**	1	
Narsisizm	0,379**	0,369**	0,387**	0,341**	0,386**	0,449**	1

* $p<0,05$ ** $p<0,01$

Şekil 1 toplam saldırıcılık düzeyi ve narsisizm düzeyi arasındaki ilişkiyi görsel olarak sunmaktadır. Şekilde çalışmaya katılan her öğrenci saldırıcılık ve narsisizm düzeylerine göre bir nokta ile temsil edilmektedir. Şekil 1 genel olarak narsisizm düzeyi yüksek olan öğrencilerde saldırıcılık düzeyinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Bu korelasyonu yansıtan çizginin eğimi bu iki düzey arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu göstermektedir.

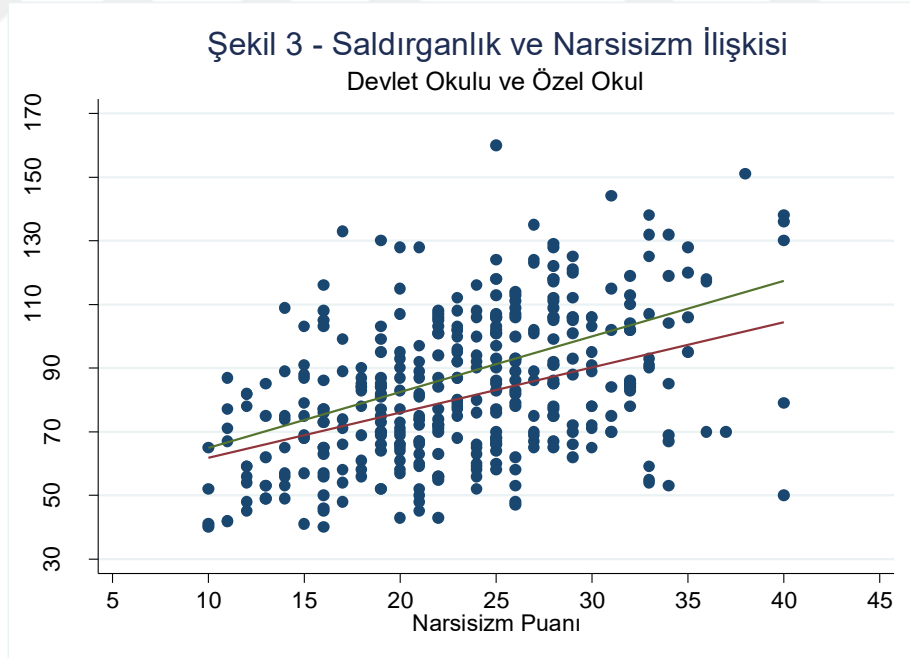
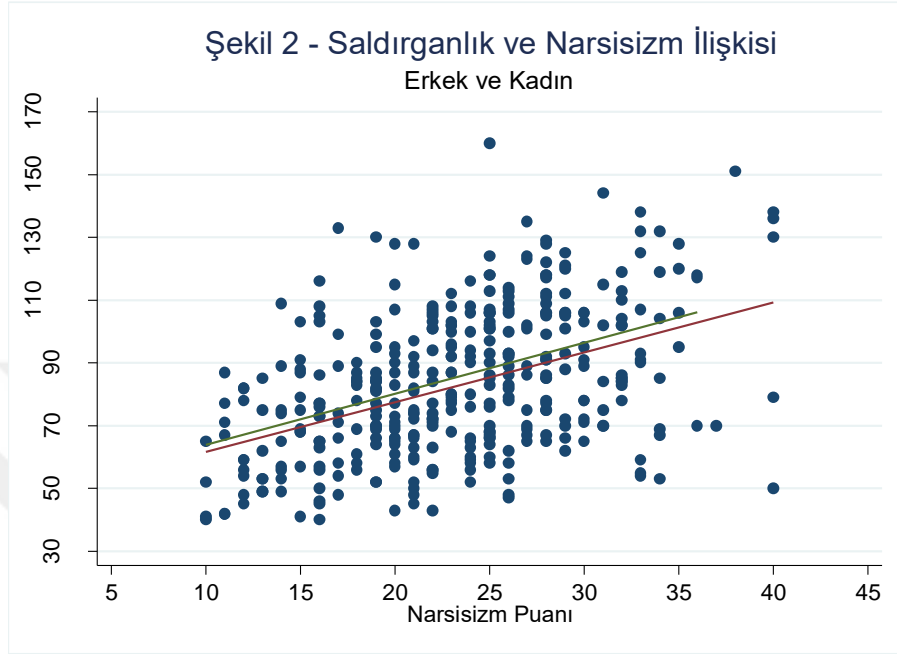
3.3.52. Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile narsisizm düzeyleri arasındaki ilişki cinsiyete ve okul türüne göre değişmekte midir?

Ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve narsisizm düzeyleri arasındaki ilişki farklı cinsiyet grupları için ayrı ayrı da incelenmiştir. Sadece kadınların olduğu örnekleme hesaplanan korelasyon tablosu ve sadece erkeklerin olduğu örnekleme hesaplanan korelasyon tablosu benzer sonuçlar vermektedir. Narsisizm ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin kuvvetinin cinsiyete göre farklılık göstermediği saptanmıştır.

Şekil 2 saldırganlık düzeyi ve narsisizm düzeyi arasındaki ilişkiyi Şekil 1'dekine benzer olarak sunmaktadır. Şekil 2'de korelasyon ilişkisini gösteren doğru kadın ve erkek örneklem için ayrı ayrı çizdirilmiştir. Beklendiği üzere erkekler için olan çizgi bir miktar yukarıda olmakla birlikte her iki doğrunun eğimi birbirine çok yakındır. Diğer bir değişle saldırganlık narsisizm ilişkisinin kuvveti cinsiyete göre değiştiği söylenemez.

Aynı şekilde sadece devlet okulu öğrencilerinin bulunduğu ve sadece özel okul öğrencilerinin bulunduğu örneklemlerde hesaplanan korelasyon tabloları korelasyon katsayılarının ve istatistiksel anlamlarının okul türüne göre farklılaşmadığını göstermektedir. Bu durum Şekil 3'te özetlenmektedir. Şekil 3'te korelasyon ilişkisini gösteren doğru devlet okulu öğrencileri ve özel okul öğrencileri için ayrı ayrı çizdirilmiştir. Beklendiği üzere özel okul öğrencileri için olan çizgi bir miktar yukarıda olmakla birlikte her iki doğrunun eğimi birbirine çok yakındır. Diğer bir değişle saldırganlık narsisizm ilişkisinin kuvveti okul türüne göre değiştiği söylenemez.

Saldırganlık düzeyi ve narsisizm düzeyinin çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterdiğini önceki bölümlerde görmüştük. Bu bölümde saldırganlık düzeyi ve narsisizm düzeyi arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğunu saptadık. Ayrıca bu ikisi arasındaki ilişkinin niteliğinin cinsiyete ve okul türüne göre değişmediğini gözlemledik.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bölümde bir önceki bölümde yapılan istatistiksel analizlerin sonuçları tartışılmakta ve bu sonuçların literatürdeki diğer çalışmalarla ilişkisi incelenmektedir. Üçüncü bölümle uyumlu olarak önce saldırganlık düzeyinin çeşitli değişkenler ile ilişkisi, sonra narsisizm düzeyinin çeşitli değişkenler ile ilişkisi ve son olarak da saldırganlık düzeyi ve narsisizm düzeyi arasındaki ilişki ele alınacaktır. Bu bölümün sonunda ise çalışmanın sınırlılıklarına ve yapılacak diğer çalışmalar için önerilere yer verilecektir.

4.1. Saldırganlık Düzeyini Etkileyen Değişkenler

Bu başlık altında saldırganlık düzeyinin hangi değişkenler açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığı incelenmiştir.

İlk olarak saldırganlık düzeyi açısından kadın ve erkek ortaokul öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı incelediğimizde ortaokul öğrencilerinin cinsiyete göre fiziksel saldırganlık açısından farklılaştığını görmekteyiz. Erkekler arasındaki fiziksel saldırganlık düzeyi kadınların fiziksel saldırganlık düzeyinin bir miktar üstündedir. Bu bulgu dokuzuncu sınıf öğrencilerinde saldırganlık düzeyini bazı değişkenler açısından inceleyen ve aynı Saldırganlık Ölçeğini kullanan Gündoğdu (2010) makalesindeki bulgular ile uyumludur. Bu makalede erkeklerin fiziksel saldırganlık puanlarının kadınların fiziksel saldırganlık puan ortalamalarından daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu ayrıca saldırganlık düzeyinin cinsiyete göre nasıl farklılaştığını inceleyen ve cinsiyetin etkisini ortaya koyan birçok çalışma ile uyumludur (Miller ve Bettencourt, 1996; Murray ve Kelder, 1999; Scharf, 2000; Masalcı 2001; Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu, 2007; Efiltili, 2008; Bacı, 2012). Erkeklerde fiziksel saldırganlık düzeyinin daha yüksek olması ergenlik döneminde erkeklerde artan testosteron hormonunun salgılanması ile açıklanabilir (Berkowitz, 1993). Erkeklerdeki fiziksel saldırganlık düzeyinin kadınlara göre yüksek olması erkeklerin problem çözme düzeylerinin kadınlara göre daha düşük olması ile de açıklanabileceği belirtilmiştir (Gündoğdu, 2010).

Okul türü değişkenine göre ortaokul öğrencilerinin saldırganlık puanlarını incelendiğinde devlet okulu öğrencileri ve özel okul öğrencileri arasında toplam saldırganlık düzeyinde anlamlı farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Düşmanlık alt ölçeği hariç saldırganlığın tüm alt ölçeklerinde özel okullardaki öğrencilerin devlet okullarındaki öğrencilere göre saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu

görülmüştür. Bu farklılaşmanın her iki okul türüne giden öğrencilerin ekonomik, sosyal ve demografik açıdan farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bu iki okul türündeki eğitim müfredatlarının değişiklik göstermesi de bu farklılaşmaya sebep olabilir. Saldırganlık düzeyinin okul türüne göre nasıl farklılaştığını inceleyen az sayıda çalışma mevcuttur. Campano, J. P. & Munakata (2004) devlet okullarında ve özel okullarda öğrenim gören 650 öğrenciye uyguladıkları çalışmada özel okullardaki öğrencilerin daha yüksek saldırganlık düzeyine sahip olduğunu saptamıştır. Okul türünün saldırganlık dışındaki davranışları nasıl etkilediğini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Yerlikaya (2014) devlet okullarında ve özel okullarda öğrenim gören 450 ortaokul öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada devlet okulunda okuyan öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin özel okulda okuyan öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinden yüksek olduğunu saptamıştır.

Gelir seviyesi ve saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, toplam saldırganlık puanı ortalamasının gelir seviyesi iyi olan öğrencilerde, diğer gelir gruplarındaki öğrencilere göre belirgin bir şekilde yüksek olduğunu görmekteyiz. Ayrıca saldırganlık alt ölçeklerinden sözel saldırganlık ve dolaylı saldırganlık düzeylerinin de gelir seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Benzer bir analizi dokuzuncu sınıf öğrencileri için yapan Gündoğdu (2010) da toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık düzeylerinin gelir seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını saptamıştır. Katılımcılar açısından biraz farklılık gösteren bu iki çalışmanın bulguları genel itibarıyla birbirini desteklemektedir. 425 ortaokul öğrencisine uyguladığı anket çalışmasında okul iklimi algısıyla saldırganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen Omay (2008) saldırganlık düzeyinin gelir seviyesine göre anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Gelir seviyesi ve saldırganlık arasında negatif ilişki saptayan çalışmalar da bulunmaktadır (Datta ve Firdoush, 2012).

Ortaokul öğrencileri arasındaki saldırganlık düzeyinin annelerin eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını incelediğimizde, toplam saldırganlık düzeyinin ve saldırganlık alt ölçeklerinden fiziksel saldırganlık, öfke, dolaylı saldırganlık düzeylerinin anne eğitim seviyesine göre belirgin bir şekilde farklılaştığını görmekteyiz. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi bu farklılığın anneleri üniversite mezunu öğrencilerle anneleri ilkökul mezunu olan öğrencilerin puanlarından kaynaklandığını göstermiştir. Anneleri üniversite mezunu olan öğrencilerin anneleri ilkökul mezunu olan öğrencilere göre saldırganlık puanlarının bir miktar yüksek olduğunu görüyoruz.

Ortaokul öğrencileri arasındaki saldırganlık düzeyinin baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını incelediğimizde, toplam saldırganlık düzeyinin ve saldırganlık alt ölçeklerinden fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, dolaylı saldırganlık düzeylerinin baba eğitim seviyesine göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Hem anne eğitiminin hem de baba eğitiminin toplam saldırganlık puanına etki ettiği görülmektedir. Alt ölçekler açısından etkilerinin bir miktar farklılaştığı göze çarpmaktadır. Ebeveyn eğitim seviyesi ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki saptamayan çalışmalar da bulunmaktadır (Omay 2008; Öz 2007).

Kardeş sayıları farklı olan ortaokul öğrencilerinin dolaylı saldırganlık puanları açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Ancak toplam saldırganlık düzeyinin kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Benzer şekilde Omay (2008) da öğrencilerin yaşadığı kişi sayısına göre saldırganlık düzeyinin değişmediğini saptamıştır.

Son olarak saldırganlık ve alt ölçekleri arasındaki ilişkiyi Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu tekniği kullanılarak incelediğimizde, toplam saldırganlık düzeyinin saldırganlığın tüm alt ölçekleri ile anlamlı, pozitif bir ilişkisinin olduğunu görmekteyiz. Toplam saldırganlık düzeyi ile en kuvvetli ilişkisi olan alt ölçek fiziksel saldırganlıktır. Saldırganlık ve alt ölçekleri arasındaki ilişkiye dair korelasyon sonuçları Bacıoğlu ve Özdemir (2012) makalesindeki sonuçlarla uyumludur. Bacıoğlu ve Özdemir (2012) toplam saldırganlık ve saldırganlık alt ölçekleri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler saptamıştır. Ayrıca adı geçen makalede saptanan korelasyon büyüklükleri de bu makalede saptanan büyüklüklere yakındır. Onlar da en kuvvetli ilişkinin toplam saldırganlık ve fiziksel saldırganlık arasında olduğunu tespit etmişlerdir.

4.2. Narsisizm Düzeyini Etkileyen Değişkenler

Bu kısımda narsisizm düzeyinin hangi değişkenler açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığı tartışılmıştır. Narsisizm düzeyi açısından kadın ve erkek ortaokul öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Salman-Akhtar ve Thomson (1982) ve Koşan (2015) narsisizm düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ileri sürmektedir. Cinsiyetten bağımsız olarak narsisizm bireylerin aile içindeki yetiştirilme tarzları ve ebeveyn ilgisi ile yakından ilgili olduğuna dair pek çok kuramsal açıklama mevcuttur. Bu sebeple narsisizm düzeyinin kadın-erkek ayrımında anlamlı bir şekilde farklılaşmaması beklentilerle uyumludur. Öte yandan Grijelva vd. (2015) 475,000

katılımcı ile yaptıkları araştırmada yetişkin erkeklerin narsisizm düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde, ortaokul öğrencilerinin narsisizm seviyesi okul türlerine göre de anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Ortaokul öğrencileri arasında narsisizm puanlarının anne eğitim seviyesine göre farklılaşmadığını görmekteyiz. Üniversite öğrencileri arasında narsisizmi inceleyen Koşan (2015), narsisizm düzeylerinin anne eğitimine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını saptamaktadır.

Narsisizm açısından ortaokul öğrencileri arasında babaların eğitim seviyesine göre anlamlı farklılıklar olup olmadığını incelediğimizde ise, narsisizm puan ortalamalarının önemli ölçüde baba eğitim seviyesine göre değiştiği görülmektedir. Çalışmadaki bulgular baba eğitim seviyeleri farklı olan ortaokul öğrencilerinin narsisizm düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık göstermektedir. Son olarak ise narsisizm düzeyinin kardeş sayısına ve gelir seviyesine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir.

4.3. Saldırganlık ve Narsisizm İlişkisi

Yukarıdaki kısımlarda saldırganlık düzeyinin ve narsisizm düzeyinin hangi değişkenlere göre farklılaştığı ele alınmıştır. Bu kısımda ortaokul öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile narsisizm düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı tartışılmaktadır. Tablo 28 narsisizm düzeyinin toplam saldırganlık düzeyi ile anlamlı, pozitif bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Saldırganlık alt ölçekleri arasında narsisizmin en kuvvetli ilişkisi öfke düzeyi ile olan ilişkisidir. Ayrıca yapılan hesaplamalar saldırganlık düzeyi ve narsisizm düzey arasındaki ilişkinin cinsiyete ve okul türüne göre farklılaşmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar literatürdeki birçok çalışmanın bulgularıyla uyumludur. Locke (2009) üniversite öğrencilerinde saldırganlık ve narsisizm arasındaki ilişkiyi incelediği makalesinde saldırganlık düzeyinin ve narsisizm düzeyinin pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu saptamıştır. Baumeister, Smart ve Boden (1996) ve Bushman ve Baumeister (1998) narsisist bireylerin sözel ve fiziksel saldırganlığa meyilli olduklarını ileri sürmüştür. Bushman ve Baumister'e (1998) göre narsisist bireyler egolarına tehdit gördüklerinde ve hatta böyle bir tehdit olmadığında dahi kendilerini yargılayan kişilere karşı saldırgan tutum sergileyebilirler. Çalışmada narsisist bireyler, egolarını tehdit eden katılımcılara karşı saldırgan davrandıkları gibi egolarını şişiren katılımcılara da saldırgan davranmışlardır. Narsisizmin alt ölçekleri ve saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi deneysel bir çalışmayla 91 yetişkin erkek üzerinde

inceleyen Reidy vd (2007) narsisizmin alt ölçeklerinin tamamının saldırganlık düzeyi ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Aynı makaleye göre narsisist bireyin kendisinin belirli hak ve imtiyazlara sahip olduğunu düşünmesi ve bu haklar için başkalarını sömürmeyi normal görmesi kişinin saldırgan davranışlarını artırmaktadır.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Öneriler

Bu araştırma pek çok araştırma gibi belirli bir ilde, sınırlı bir örneklem ile yapılmıştır. Bu sebeple araştırma sonuçlarının Türkiye geneline ve nüfusun tamamına genellenmesi konusunda son derece dikkatli olunmalıdır. Ankara ilindeki bazı ortaokul öğrencilerine uygulanan bu araştırma bu sınırlılıklar dâhilinde yorumlanmalıdır. Farklı illerde farklı okul türlerinde benzer araştırmalar yapılmasıyla ortaokul öğrencilerinde saldırganlık ve narsisizm arasındaki ilişkinin mahiyeti daha da netleşecektir.

Benzer şekilde bu çalışmadaki sonuçların farklı ülkelerdeki çalışma sonuçlarından ayrışması söz konusu olabilir. Kültürel değişkenlerin saldırganlık ve narsisizm düzeyleri arasındaki ilişkinin mahiyetini etkileyeceği değerlendirilmektedir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı da ölçeklerin katılımcıların kendi beyanına dayanmasıdır. Beyana dayalı anket çalışmalarının tamamında olduğu gibi, gerçek dışı beyanlar veya kişilerin yanlış değerlendirmeleri sonuçlar üzerinde etkili olmuş olabilir.

Bu çalışmada saldırganlık düzeyini ölçmek için Buss – Perry Saldırganlık Ölçeği, narsisizm düzeyini ölçmek için ise Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği kullanılmıştır. Her iki düzeyin ölçülmesinde kullanılan farklı ölçeklerin de olduğu bilinmektedir. Başka ölçeklerle yapılacak benzer çalışmaların, çalışmalar arası benzerlik ve farklılıkları ortaya koyacağı, bu alandaki literatürü daha da zenginleştireceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akhtar, S. & Thomson, J.A., (1982). Overview: Narcissistic Personality Disorder, *American Journal of Psychiatry* 139(1), 12-20.
- Akın, A., Şahin, M., & Gülşen, M.(2015), Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 203-215.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (APA), (2013). DSM-5 tanı ölçütleri başvuru elkitabı: (E.Köroğlu, Çev.). Ankara: *Hekimler Yayın Birliği*.
- Ang, R. P. and Raine, A. (2009). Reliability, Validity And Invariance Of The Narcissistic Personality Questionnaire For Children Revised (NPQC-R), *Psychopathol Behav Assess*, 31, 143–151.
- Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2002). Human Aggression, *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
- Arıca, O. T. (1995). Üniversite öğrencilerinde saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odağı ilişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Aronson, Elliott, Timothy D. Wilson & Robin M. Akert, (1999). Social psychology. 3rd Ed., Usa: *Addison-Wesley Educational Publishers Inc*.
- Atay, S., (2009). Narsistik Kişilik Envanteri'nin Türkçe'ye Standardizasyonu, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 181-196.
- Atkinson, R.L. Atkinson, R.C., & Hilgard, E.R. (1995). *Psikolojiye Giriş*, 1. Baskı, (K.Ataköy, M.Ataköy, A.Yavuz, Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Bacı, S. Donat, (2011), *Çocuk ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığın Önlenmesi*, Doktora Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Bacıoğlu, S., Donat ve Özdemir, Y. (2012), İlköğretim Öğrencilerinin Saldırgan Davranışları ile Yaş, Cinsiyet, Başarı Durumu ve Öfke Arasındaki İlişkiler, *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 169-187.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*, NJ: Englewood Cliffs, Prentice Hall, 53-67-101.
- Bandura, A., (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. NJ: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.

- Baron, R. A., & Richardson, D. R. (2004). *Human Aggression*. New York: Plenum.
- Berkowitz, I., (1989). Frustration-Aggression Hypothesis; Examination and Reformulation. *Psychological Bulletin*, 106(1), 59-73.
- Berkowitz, L. (1993). "Aggression: Its Causes, Consequences And Control." Newyork: Mc Graw- Hill.
- Bilgin, N. (2000). Sosyal Psikolojiye Giriş, (2. baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Blustein J., (1996), Intervention with excessively aggressive children: Conceptual and ethical issues. *Understanding aggressive behavior in children*. New York Academy of Sciences; New York: 308–317
- Brennan PA, Mednick SA. & Hodgins S.(2000). Major mental disorders and criminal violence in a Danish birth cohort. *Archives of General Psychiatry*, 57, 494–500.
- Brewer, M. B. & Crano, W. D. (1994). *Social psychology*. New York: West Publishing Company
- Brummelman, E., Thomaes, S., Nelemans, S.A., Castro, B.O., Overbeek, G., & Bushman, B.J. (2015), Origins of Narcissism in Children, *Psychological and Cognitive Sciences*, 112(12), 3659–3662.
- Bushman, B.J., & Anderson, C.A. (2001). Is It Time To Pull The Plug On Hostile Versus Instrumental Aggression Dichotomy? *Psychological Review*, 108, 273–279.
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452– 459
- Buss, A. H., & Warren, W. L. (2000). The Aggression Questionnaire manual. Los Angeles: Western Psychological Services.
- Campano, J. P. & Munakata, T. 2004. Anger and aggression among Filipino students. *Adolescence* 39, 757-764
- Campbell, W. K. (2001). Is narcissism really so bad? *Psychological Inquiry*, 12(4), 214-216.
- Can S. (2002). Aggression Questionnaire adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Servisi Şefliği.

- Citrome L. & Volavka J. (2001), Aggression And Violence In Patients With Schizophrenia. Schizophrenia And Comorbid Conditions: Diagnosis And Treatment Clinical Practice. *American Psychiatric Publishing*; Washington, DC, xvii.
- Çelik, H. & Otrar, M., (2009), Saldırganlık Envanterinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29, 101-120.
- Datta, P.P. & Firdoush, K. A. (2012), Association Of Aggression With Socio Demographic Characteristics: A Cross Sectional Study Among Rural Adolescents, *National Journal of Medical Research*, 2(4) 442-447.
- Descartes H.C, & Maharaj E.P. (2016), Does the Type of Aggression Matter? The Role of Culture in Understanding Direct and Indirect Aggression Among Children and Adolescents in Trinidad, *Journ Child Adol Trauma*, 9, 217–229.
- Dickinson, K. & Pincus, A. (2003). Interpersonal Analysis Of Grandiose And Vulnerable Narcissism, *Journal of Personality Disorders*, 17 (3), 188 - 207.
- Dilekmen, M., Ada, Ş. & Alver, B. (2011). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Saldırganlık Özellikleri, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(2), 927 -944.
- Dodge, K.A. & Coie, J.D. (1987). Social-Information-Processing Factors in Reactive and Proactive Aggression in Children's Peer Groups, *Journal Of Personality and Social Psychology*, 53, 1146-1158.
- Dodge K.A. & Price, J.M., (1989), Reactive and Proactive Aggression in Childhood: Relations to Peer Status and Social Context Dimensions, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 17(4), 455-471.
- Dodge K.A. & Crick, N. R., (1996), Social Information-Processing Mechanisms in Reactive and Proactive Aggression, *Child Development*, 67, 993-1002.
- Dodge KA, Schwartz D. Social information processing mechanisms in aggressive behavior. In: Breiling JE, et al., editors. Handbook of antisocial behavior. John Wiley; New York: 1997. pp. 171–180.
- Dodge KA, Lochman JE, Harnish JD, Bates JE. (1997), Reactive And Proactive Aggression in School Children And Psychiatrically Impaired Chronically

- Assaultive Youth. *Journal of Abnormal Psychology*, 106, 37–51.
- Dollard, Miller, Doob, Mowrer & Sears. (1998). *Frustration And Aggression*. Florence, Ky: Routledge. (Özgün çalışma, 1939)
- Dykeman, B. F. (1995). The Social Cognitive Treatment of Anger and Aggression in Four Adolescents With Conduct Disorder. *Journal of Instructional Psychology*, 22, 194-203.
- Efiliti E. (2008), Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık ve Denetim Odağı'nın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 213-230.
- Ellis A. (1976), Healthy And Unhealthy Aggression. *Humanitas*. 12, 239–254.
- Erdoğan, D. (2016), Hangi Narsizm?: Büyükleme ve Kırılgan Narsizmin Karşılaştırılmasına İlişkin Bir Gözden Geçirme, *Türk Psikoloji Yazıları*, 19 (37), 1-10.
- Ferris CF, Grisso T. (1996), Understanding aggressive behavior in children, *Annals of the New York Academy of Sciences*, 794, 426–794.
- Freedman, J.L., Sears, D. O., Carlsmith J.M. (1998). Sosyal Psikoloji.3. Baskı, (Çev.Ali Dönmez), Ankara: *İmge Kitabevi*:
- Freud, S. (2012). On Narcissism: An Introduction. 2nd. Edition, (Eds J. Sandler, E. Person, & P. Fonagy), London: *Karnac Books*.
- Freud, S. (1999), Psikanalize Giriş Dersleri, 1. Baskı, (Çev: S. Budak), Ankara: *Öteki Yayınevi*.
- Fromm, E. (1999). Özgürlükten Kaçış. (Çev: S. Budak) Ankara: *Öteki Yayınları*.
- Geçtan, E. (2006), Psikanaliz ve Sonrası, 12. Basım, İstanbul: *Metis Yayınları*.
- Geçtan, E. (2012). Psikodinamik Psikiyatri ve normal dışı davranışlar, 20. Basım, İstanbul: *Metis Yayınları*.
- Geen, R.G. (2001), Human Aggression, 2nd Ed., Philedelphia: *Open University Press*.
- Goldstein, A. P. & Carr, E. G. (1981). In Response To Aggression Methods Of Control And Prosocial Alternatives, USA: *Pergamon Press*.
- Grotpeter, J. K. & Crick, N. R. (1996). “Relational Aggression, Overt Aggression And Friendship. *Child Development*, 67, 2328-2338.
- Grijalva, E., Newman, D. A., Tay, L., Donnellan, M. B., Harms, P. D., Robins, R. W., & Yan, T. (2015). Gender differences in narcissism: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 141, 261-310.

- Gupta P. (1983), Frustration İn Socially Disadvantaged Adolescents, *Child Psychiatry Quarterly*, 16, 34–38.
- Gümüş, T. (2000). Kendini Kabul Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Saldırganlık Düzeyleri. Ankara: *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Gündoğdu, R. (2010), 9. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme, Öfke ve Saldırganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 257-276.
- Hogo, M. A. Ve Vaughan, G. M. (2006). *Sosyal Psikoloji*. 7. Basım, (İ.Yıldız & A. Gelmez. Çev.). Ankara: Ütopya Yayınları
<http://www.tdk.gov.tr.>, (09.08.2016).
- Karaaziz, M. ve Erdem Atak, İ. (2013). Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme, *Nesne*, 1(2), 44-59.
- Karaduman, D. İzmir, (2012). *İlköğretim 1. Kademe 4. Ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Kealy, D. & Rasmussen, B. (2012). Veiled and vulnerable: The other side of Grandiose Narcissism. *Clinical Social Work Journal*, 40, 356–365.
- Kesen, N. F., Deniz, M. E. & Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki, Yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 353-364.
- Kiper, İ. (1984). *Saldırganlık Türlerinin Çeşitli Ekonomik, Sosyal ve Akademik Değişkenlerle İlişkisi*. Ankara: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Kocur J. & Rzeźniczak Ł. (2002), Analysis Of The Psychosocial Determinants Of Aggressive Behavior İn Families. *Post. Psychiatr. Neurol.*, 11(2), 15, 45-49.
- Koç, B. (2014). Kişilerarası İlişki Tarzlarının Saldırganlık İle İlişkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(4), 160-182.
- Koç, B. & Kavas, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık, Kişilerarası Problem Çözme Becerileri, Kişilerarası İlişki Tarzları Ve İletişim Beceri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(2), 783-799.
- Kohut H. (1971), *The Analysis of the Self: A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders*,

- Chicago: University of Chicago Press.
- Konrath, S.H., (2007), A Brief History of Narcissism.
- Koşan, Y., (2015), *Üniversite Öğrencilerinin Facebook Kullanımının Narsisizm ve Saldırganlık Düzeyleri ile İlişkisinin İncelenmesi*, Van: Yüksek Lisans Tezi.
- Köknel, Ö. (1995). *Kişilik: Kaygıdan Mutluluğa*, 13. Basım: İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köroğlu E. (2002). Atılganlık Nedir?. *Güncel Psikoloji Dergisi*. Ankara, Cilt 3, Sayı 2.
- Levy, K.N., Ellison, W.D., & Reynoso, J.S., (2011), *A Historical Review of Narcissism and Narcissistic Personality, The Handbook Of Narcissism And Narcissistic Personality Disorder*, NJ: John Wiley & Sons, Inc., 3-13.
- Liu, J. (2004), Concept Analysis: Aggression, *Issues Mental Health Nurs.*, 25(7), 693-714.
- Lorenz, K. (2002), On Aggression, 1st Ed., (Trnslt to Eng., M. K. Wilson), London- New York: *Routledge Classics*.
- Malesińska, M., Lewko, J., Roszko-Kirpsza, I., Marcinkiewicz, S., Olejnik, B.J. & Maciorkowska, E. (2015). Aggression In Children And Adolescents., *Progress in Health Sciences*, 5(2), 185-192., Poland.
- Martino, S.C. & Ellickson, P.L., Klein, D.J., McCaffrey, D., & Edelen, M.O. (2008), Multiple Trajectories of Physical Aggression Among Adolescent Boys and Girl Aggressive Behavior, 34, 61-75.
- Masterson, J. F. (2006). *Narsisistik ve Borderline Kişilik Bozuklukları* (B. Açıl, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Masalçı, A.D. (2001). Aile İçi Etkileşimlerle Çocuğun Saldırganlık Düzeyi ve Uygun Davranışlarının Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- McGuire, M.T. (1988). On The Possibility of Ethological Explanations of Psychiatric Disorders, *Acta Psychiatrica Scandinavia*, 77, 7-22.
- Meronen, P. (1999). The Return of Narcissism Heinz Kohut in the Context of the History of Ideas, *International Forum of Psychoanalysis*, 8(3-4), 211-220.
- Miller, N. & Bettencourt B.A., (1996), Gender Differences in Aggression as a Function of Provocation: A Meta-Analysis, *Psychological Bulletin*, 119(3), 422-447.

- Moyer KE. (1968), Kinds Of Aggression And Their Physiological Basis. *Communication in Behavior Biology*, 2, 65–87.
- Myers, D. G.(2002) *Social Psychology*. Seventh Edition. Usa: The Mcgraw-Hill Companies Inc.
- Orpinas, P., Murray, N., Kelder, S. (1999), Parental Influences On Students' Aggressive Behaviors And Weapon Carrying, *Health Education & Behaviour*, 26(6), 774-87.
- Özen, Y. (2011). “Kendilik Psikolojisine Bir Yapıbozumsal Girişim, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 201-216.
- Pihl R.O. & Peterson J.B., (1993), Alcohol/Drug Use And Aggressive Behavior. *Mental Disorder And Crime*. 263–283.
- Raine A, Dodge K, Loeber R, Gatzke-Kopp L, Lynam D, Reynolds C, Stouthamer-Loeber M. & Liu J. (2006). Proactive and reactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior*, 32, 159–171.
- Ramirez, J.M., Andreu J.M., (2003), Aggression's Typologies, *Presses Universitaires de Grenoble*, 16(3), 125-141.
- Scharf, S. C. (2000). *Gender differences in adolescent aggression: an analysis of instrumentality expressiveness*. Unpublished Doctoral Dissertation. Michigan University Department Of Clinical Psychology, Michigan.
- Shelton D. (2001). Emotional disorders in young offenders. *Journal of Nursing Scholarship*, 33(3), 259–263.
- Senemoğlu, N. (2001), Gelişim, Öğrenme Ve Öğretim. Ankara: *Gazi Kitabevi*.
- Sütçü G. S. Tekinsav, (2006). Ergenlerde Öfke Ve Saldırganlığı Azaltmaya Yönelik Bilişsel Davranışçı Bir Müdahale Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi, İzmir: *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Stucke, T.S., & Sporer, S.L. (2002). When A Grandiose Self-İmage İs Threatened: Narcissism And Self-Concept Clarity As Predictors Of Negative Emotions And Aggression Following Ego Threat. *Journal of Personality*, 70, 509-532.
- Tuğlu, C. & Abay, E., (2000). Şiddet ve Agresyonun Nörobiyolojisi, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3, 21-26.
- Uz Baş, A., Öz, F. S., & Topçu Kabasakal, Z. (2012). İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarında Reaktif ve Proaktif Saldırganlık: Okul Psikolojik Danışmanlarının Görüş ve Yaklaşımları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*

- Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 1(23), 354-370.
- Warburton, W.A, & Anderson, C.A, (2015), *Aggression, Social Psychology of International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, vol, 1, 373-380.
- Well, D & Miller, M.J. (1993). Adolescent Affective Aggression: An Intervention Model. *Adolescence*, 28(112), 2
- White, J. W. Sex And Gender Issues İn Agression Research. R.Ggeen & E.I. Donnerstein (Ed). *Aggression: Theoretical And Empirical Reviews*, (1983) Vol.2. New York: 1-26.
- Yanbastı, G.(1990). *Kışılık kuramları*. Ege Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, S. Armađan.(2004). *Ebeveyn tutumları ve saldırganlık*. *Polis Bilimleri Dergisi*, 6(3-4), 131-149.
- Yılmaz, M. (2012), Kendiliđin Çözömlenmesi Narsistik Kışılık Bozukluğu Yönünden Tepegöz Kışılığının İncelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 835-845.
- Twenge, J. M., Campbell, W. K. (2010). Asrın Vebasđ Narsisizm İleti (Ö. Korkmaz, Çev.) İstanbul: *Kaknüs Yayınları*.
- Thomaes, S., Stegge, H., Bushman, B.J., Olthof, T. & Denissen, J., (2008). Development and Validation of the Childhood Narcissism Scale, *Journal of Personality Assessment*, 90(4), 382–391.
- Thomaes, S., Bushman, B. J., Castro, B. O., Cohen, G.L. and Denissen, J. A. (2009). Reducing Narcissistic Aggression By Buttressing Self-Esteem, *Psychological Science*, 20(12),1536–1542.
- Tiryaki, ř. (2000). *Spor Psikolojisi, Kavramlar, Kuramlar Ve Uygulama*. Ankara: Eylül Kitap ve Yayın Evi.

EKLER

Ek 1. Kişisel Bilgi Formu

Bu çalışma Hasan Kalyoncu Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Tez çalışmasıdır. Çalışma gönüllülük esasına dayanmaktadır ve bilgiler gizli kalacaktır. İki ayrı ölçek formunda toplam 44 anket sorusu ve 10 tane demografik form sorusu bulunmaktadır. Cevaplandırma yaklaşık 1 ders süresine eşittir. Vakit ayırdığınız ve ilgilendiğiniz için teşekkür ederim.

Zeynep Betül Torun

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Cinsiyet : Bayan() Erkek()

Doğum Yılı:.....

Sınıf:.....

Annenizin eğitim durumu: Okula gitmemiş () İlkokul () Ortaokul() Lise ()
Üniversite () Yüksek lisans-Doktora ()

Annenizin yaşı:.....

Babanızın eğitim durumu: Okula gitmemiş () İlkokul () Ortaokul() Lise ()
Üniversite () Yüksek lisans-Doktora ()

Babanızın yaşı:.....

Siz dahil kardeş sayısı:.....

Siz ailenizde kaçınıcı çocuksunuz:.....

Aylık ortalama geliriniz:.....

Ek 2. Saldırganlık Ölçeği

	Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz.Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız.	Hiç Uygun değil	Çok Az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tamen Uygun
1	Arkadaşlar çok münakaşacı olduğumu söylerler.					
2	Şans hep başkalarına gülüyor, onlardan yana oluyor.					
3	Birden parlarım, ama çabuk sakinleşirim.					
4	Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum.					
5	Bazen hayatın bana adaletli davranmadığını düşünürüm.					
6	İnsanlarla aynı fikirde olmazsam onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam.					
7	Bazen ortada hiçbir neden yokken parlarım.					
8	Kız ya da erkek birisi beni sıkıştırırsa ona vurabilirim.					
9	Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum.					
10	Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur.					
11	Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim.					
12	Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim.					
13	Eğer çok kızarsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim.					
14	Kapıyı, arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim.					
15	İnsanlar bana patronluk tasladıklarında onların inadına, işi ağırdan alabilirim.					
16	İnsanlar bana nazik davrandığında, ne isteyeceklerini merak ederim.					

17	Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim.					
18	Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, çamur atabilirim.					
19	Ben sakın biriyim.					
20	İnsanlar beni kızdıırırlarsa onlara gerçek düşüncelerimi söyleyebilirim.					
21	Bazen insanların arkamdan bana güldüklerini hissederim.					
22	İstediğimi elde edemediğim zaman, kızgınlığımı gösteririm.					
23	Bazen birine vurma isteğimi control edemem.					
24	Pek çok insandan daha sık kavga ederim.					
25	Eğer biri bana vurursa ben de ona vururum.					
26	Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımı açıkça söylerim.					
27	Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse hiç çekinmem.					
28	Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem.					
29	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissederim.					
30	Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm.					
31	Arkadaşlarımla, arkamdan, benim hakkımda konuştuklarını bilirim.					
32	Bazı arkadaşlarım, benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler.					
33	Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kıskanç olurum.					
34	El şakası yapmaktan hoşlanırım.					

Ek 3. Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği

	Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız.	Hiç Doğru Değil	Çok da Doğru Değil	Oldukça Doğru	Kesinlikle Doğru
1	Göz önünde olmanın önemli olduğunu düşünürüm.				
2	Ben gibi olan çocuklar daha fazlasını hak eder.				
3	Sınıfımızda ben olmazsam sınıfımız daha az eğlenceli olurdu.				
4	Diğer çocuklar çoğu zaman aslında benim hak ettiğim övgüyü alırlar.				
5	Yapabildiklerimi başkalarına göstermekten hoşlanırım.				
6	İnsanları kendi inandıklarına ikna etmede iyiyimdir.				
7	Çok özel bir insanım.				
8	Ben diğer çocuklar için mükemmel örneğim.				
9	Övgü almayı sık sık başarırım.				
10	Çok fazla iyi olduğumu düşünmekten hoşlanırım.				